

## İNÖNÜ DÖNEMİ'NDE TÜRKİYE MADENCİLİĞİ (1939-1950)

### MUSTAFA HAYDAR TERZİ\*

#### ÖZ

Bu çalışmada İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı yıllarına tesadüf eden dönemde Türkiye'de madencilik alanında uygulanan politikaların ortaya konulması ve bu politikaların maden arama faaliyetleri, üretim, ihracat, istihdam ve millî gelire etkilerinin araştırılması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda nitel ve nicel veriler ışığında karma araştırma yöntemiyle hazırlanan ve İkinci Dünya Savaşı öncesi, sırası ve sonrasında olmak üzere üç ayrı tarih aralığını kapsayan çalışmanın ana kaynaklarını, Türkiye Büyük Millet Meclisi tutanakları ile Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Mecmuası makaleleri oluşturmaktadır.

Cumhuriyet'in ilk on beş yıllık döneminde Gazi Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde ülkeyi kuran kadrolar siyasi bağımsızlık kadar ekonomik bağımsızlığa da önem vermiş ve bu kapsamda ülkenin yeraltı zenginliklerinin ülke lehine kullanılması politikasını benimsemiştir. Bu doğrultuda madenciliği ilgilendiren birçok hukuki düzenlemelerin yapılmasının yanında bu alanda faaliyet gösterecek birçok kurum da tesis edilmiştir. Böylece madencilik sektöründe zorlu dönem şartlarına rağmen önemli atılımlar gerçekleştirilirken sonraki dönemler için de sağlam bir altyapı oluşturulmuştur. Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatından sonraki Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Dönemi'nde 9 farklı hükümet görev yapmıştır. Bu dönemde görev yapan hükümetlerin madencilik politikalarına bakışı iç ve dış koşullar doğrultusunda şekillenmiştir. Hükümetler, ülkenin gelişimi için ihtiyaç duyulan ham madde ve yakıtın karşılanması, bütçe dengesinin sağlanması ve ülkeye döviz getirisi temin edilmesi açısından madenciliğe önem vermiştir. 1939-1945 arasında süre gelen İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği olumsuzluklara rağmen madencilik alanında büyük ölçüde önceki dönemlerde uygula-

\* Dr., Aksaray Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Jeoloji Mühendisliği Bölümü, Aksaray/  
TÜRKİYE, mhaydarterzi@aksaray.edu.tr  
ORCID: 0000-0003-4224-6482

nan devlet öncülüğündeki çalışmalara benzer bir yaklaşım sergilenmiştir. Savaşın sona ermesiyle ortaya çıkan siyasi konjonktür ve getirdiği yeni ekonomik düzen hükûmetlerin ekonomi ve dolayısıyla madencilik politikalarını da etkilemiş ve akabinde önemli değişimler yaşanmaya başlamıştır. Böylece savaş sonrasında hükûmetler, dış yardım, yerli ve yabancı özel girişimcilerin teşvik edilmesi ve desteklenmesi yoluyla madencilik faaliyetlerinin geliştirmeyi düşünmüşlerdir.

**Anahtar Kelimeler:** Cumhuriyet, İkinci Dünya Savaşı, İnönü Dönemi Madenciliği, Madencilik.

## THE MINING ACTIVITIES IN TÜRKİYE IN THE INONU PERIOD (1939-1950)

### ABSTRACT

In this study, in the period coinciding with the Presidency of İsmet İnönü, the policies that Türkiye adopted in the mining sector and the effects of mining exploration activities, production, exports, employment and national income were aimed to be examined. In this context, the minutes of Grand National Assembly of Türkiye and the articles of Bulletin of the Mineral Research and Exploration constitute the main sources of the study that was prepared in the light of qualitative and quantitative data by means of mixed research design and which comprises three different periods, namely before, during and after the Second World War.

In the first fifteen years of the Republic, the cadres who founded the country under the leadership of Ghazi Mustafa Kemal Atatürk placed emphasis on both economic and political independence, thereby adopting the policy of utilizing the underground wealth of the country for national benefit. Accordingly, along with generating numerous mining-related legal arrangements, several institutions that would operate in this area have also been established. Therefore, despite the challenging period conditions, significant advancements were achieved in the mining sector, in addition to establishing a substantial infrastructure for the following periods. Following the demise of Ghazi Mustafa Kemal Atatürk, President İsmet İnönü presided over nine different governments. Although the mining policies of the governments in power during this era were considerably shaped by the domestic and foreign conditions, the governments cared about the significance of mining activities for fulfilling the country's demands of raw materials and fuel, sustaining the budget balance, and generating foreign exchange income through exports. Despite the adverse effects of The Second World War, which lasted between 1939 and 1945, the mining industry continued to operate in a similar fashion as the prior period's mining policies under the leadership of the State. After the war ended, the political conjuncture that arose and a new economic order brought with it also impacted the governments' mining policies as well as the economy policies. As a result, substantial changes began to occur in governments' mining policies in that period. After the war, the governments considered developing mining activities through the use of foreign assistance, supporting and promoting local and foreign private entrepreneurs in the mining sector.

**Keywords:** Mining in İnönü Period, Mining, Republic, Second World War.

## GİRİŞ

Cumhuriyet'in hemen ilanından önce gerçekleştirilen I. İktisat Kongresi'nde Mustafa Kemal Paşa'nın açılış konuşmasında siyasi bağımsızlık kadar ekonomik bağımsızlığa vurgu yapması, diğer tüm alanlarda olduğu gibi madencilikte yeni döneme ait bakış açısını da ortaya koymuştur. Kongrede özetle millî bir duruş temelinde madenler açısından ülkenin sahip olduğu zenginliklerin ülke lehine işletilmesi benimsenmiştir<sup>1</sup>.

Bu dönemde madencilik ve ilişkili sanayi sektörlerini ilgilendiren bankalar (Türkiye İş Bankası, Türkiye Sanayii ve Maadin Bankası, Sümerbank) kurulmuş, hukuki altyapı düzenlenmiş, madencilik alanında eğitim veren okullar açılmıştır<sup>2</sup>. Bununla birlikte madencilikte teşvik politikaları devreye sokulmuş, 20 Mayıs 1933'te kabul edilen 2189 sayılı Kanun ile Altın ve Petrol Arama ve İşletme İdarelerinin kuruluşu gerçekleşmiştir<sup>3</sup>. Cumhuriyet'in ilk yıllarında her ne kadar madencilik alanında birçok ilerleme kaydedilmiş olsa da tam anlamıyla istenilen gelişme sağlanamamış ve böylece devletin bu alanda öncü olması gerekmiştir<sup>4</sup>.

Bu doğrultuda başlatılan devletçilik politikalarıyla önce Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (BBYSP: 1934-1938) hazırlanmış ve Gazi Mustafa Kemal

<sup>1</sup> Mustafa Haydar Terzi, "Mustafa Kemal Atatürk Dönemi Türkiye Madenciliği", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C 37, S 104, Ankara 2021, s.127-129.

<sup>2</sup> "Maden Teknisyen ve Başçavuş Okullarının Çalışmalarına Kısa Bir Bakış", **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 34, 1945a, s.308; Ahmet Kartalkanat, "Cumhuriyet Döneminde Madenciliğimizin Gelişimi ve Türkiye Madencilik Politikası", **Jeoloji Mühendisliği Dergisi**, 38, 1991, s.51; Nejat Tamzok, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminden Çok Partili Döneme Madencilik Politikaları, 1861-1948", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 63, 4, 2008, s.186; Turgut İleri, **Türkiye Cumhuriyeti'nin Madencilik Politikaları (1923-1960)**, Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun 2009, s.98 ve 115; Turgut İleri, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Türkiye'de Madenciliğin Genel Durumu ve Atatürk'ün Madencilikle İlgili Düşünceleri", **Kastamonu Eğitim Dergisi**, 19, 1, 2011, s.290; Terzi, a.g.m., s.131.

<sup>3</sup> **T.C. Resmî Gazete**, 27.05.1933, Sayı: 2411, s.2508; "Umumi Maden Durumu: Saltanatın Son ve Cumhuriyetin İlk 22 Yılında Türk Madenciliği", **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 34, 1945b, s.249; Terzi, a.g.m., s.132 ve 146.

<sup>4</sup> A.g.m., MTA, 1945b, s.249; Füsün Soykan, Mustafa Mutluer, "Türkiye'de Madencilik ve Maden Yataklarının Coğrafi Dağılışı", **Ege Coğrafya Dergisi**, 8, İzmir 1995, s.39; Emel Koyuncu, "Atatürk'ün Ekonomi Mucizesi", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C 15, S 44, Ankara 1999, s.773; Mehmed Gökhan Polatoğlu, "İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1938-1942)", **Atatürk Dergisi**, 6, 1, 2017, s.57; Terzi, a.g.m., s.135-136.

Atatürk'ün kontrolünde başarıyla uygulanmıştır<sup>5</sup>. BBySP'de yer alan hedeflere süre tamamlanmadan önce ulaşıldığı için 1936 sonlarında İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (İBYSP: 1938-1942) hazırlanmış olsa da bu plan belirtilen sürede uygulamaya konulamamış ve birtakım değişikliklere uğramıştır<sup>6</sup>. Bu dönemde ayrıca devlet adına maden arama ve işletme faaliyetlerinde bulunması amacıyla 14 Haziran 1935'te kabul edilen 2804 sayılı Kanun ile Maden Tetkik Arama Enstitüsü (MTA) ve 2805 sayılı Kanun ile Etibank kurumları tesis edilmiştir<sup>7</sup>. Bu kurumların tesisi ile birlikte devletin madencilik alanındaki yönetim ve denetim etkisi artmış, özel ve yabancı sermaye kontrolündeki madenler devletleştirilmiş, birçok maden işletmesi devreye girmiş, madencilik sektörüyle ilişkili birçok fabrika faaliyete geçmiş veya temeli atılmıştır.

Özetle Gazi Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde ülkeyi kuran kadrolar, Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan ilk on beş yıllık döneminde (1923-1938) madencilğe oldukça önem vermiş ve ülke kalkınmasında maden kaynaklarının ülke lehine kullanılması gerekliliği bilinciyle hareket etmiştir. Böylece madenlerin devletleştirilmesi, yeni keşiflerin yapılması, rezerv ve çeşitliliğinin artırılması, ham madde ihtiyacının ülke içinden karşılanması ve ihracat geliri elde edilmesi mümkün olmuştur. Bununla birlikte madencilik alanında aramadan işletme faaliyetlerine kadar birçok hususta elde edilen bilgi, birikim ve tecrübeler sonraki yıllar için de önemli bir altyapı oluşturmuştur.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatından sonra 1950 Türkiye genel seçimlerine kadar geçen süre arasında 2. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü döneminde görev yapan 9 farklı hükümetin madencilik politikalarına bakışı ise büyük ölçüde ilgili dönemin getirdiği iç ve dış koşullar doğrultusunda şekillenmiştir. Özellikle 1939-1945 arasında süregelen İkinci Dünya Savaşı ülkenin ekonomi politikasını ve dolayısıyla madencilik politikalarını etkilerken savaşın bitimiyle de ortaya çıkan siyasi durum ve getirdiği yeni ekonomik düzen hükümetlerin hem ekonomiye hem de madencilğe bakışını değiştirmiştir. Hazırlanan bu çalışma ile İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde (11

<sup>5</sup> Kartalkanat, a.g.m., 1991, s.53; Mustafa A. Aysan, "Atatürk'ün Ekonomik Görüşü: Devletçilik", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C 2, S 6, Ankara 1986, s.619.

<sup>6</sup> Kartalkanat, a.g.m., 1991, s.53; Özkan Demir, *Cumhuriyet Dönemi Madencilik Politikaları ve Etibank'ın Rolü*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ 2017, s.70-71; Terzi, a.g.m., s.142; Polatoğlu, a.g.m., s.55; Nadir Yurtoğlu, *Cumhuriyet Türkiye'sinde Maden İşletmeciliği ve Maden Politikaları (1923-1960)*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2019, s.34.

<sup>7</sup> *T.C. Resmî Gazete*, 22.05.1935, Sayı: 3035, s.5378-5381; A.g.m., MTA, 1945b, s.250.

Kasım 1938-22 Mayıs 1950) görev yapan hükümetlerin madencilik alanında uyguladığı politikaların ortaya konulması ve bu politikaların maden arama faaliyetleri, üretim, ihracat, istihdam ve millî gelir üzerindeki etkilerinin araştırılması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda nitel ve nicel veriler ışığında karma araştırma yöntemiyle hazırlanan çalışma, İkinci Dünya Savaşı öncesinde madencilik (1938-1939), İkinci Dünya Savaşı sırasında madencilik (1939-1945) ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında madencilik (1946-1950) olmak üzere üç bölüme ayrılarak değerlendirilmiştir. Son bölümde ise 1939-1950 arasındaki dönem madencilikine ait üretim, ihracat, istihdam ve millî gelir verileri sunulmuştur. Hazırlanan çalışmanın ana kaynaklarını ise Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tutanakları ile Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Mecmuası makaleleri oluşturmaktadır.

### I. İkinci Dünya Savaşı Öncesinde Madencilik (1938-1939)

11 Kasım 1938’de 2. Cumhurbaşkanı olarak seçilen İsmet İnönü, 10. Cumhuriyet Hükümetini kurma görevini Celal Bayar’a vermiş ve II. Celal Bayar Hükümeti Dönemi (11.11.1938-25.01.1939) başlamıştır. Ancak daha hükümeti kurma görevi kendisine teklif edilirken Bayar’ın kendisinin de uzun süreli bir görev yapamayacağını farkında olduğunu, çünkü İnönü ile arasında başta ekonomi politikası olmak üzere birçok görüş farklılıkları olduğu belirtilmektedir<sup>8</sup>. Buna rağmen görevi kabul eden Bayar, 16 Kasım 1938’de TBMM kürsüsünden yaptığı konuşmasında eski hükümet programının aynı kararlılıkla sürdürüleceğini beyan etmiştir<sup>9</sup>. Ancak II. Celal Bayar Hükümeti finansmanı sağlanan ve içerisinde birçok madenin aranması, işletilmesi, üretimlerinin artırılması ve ihracının yapılmasını kapsayan hükümet programını uygulayamadan 25 Ocak 1939’da istifa etmiştir. Bu istifanın gerekçesi olarak hükümet çevrelerinin madencilikle ilgili hükümler içeren Üç Yıllık Plan’ın uygulamaya konması konusundaki tavır değişikliği gösterilmektedir<sup>10</sup>.

Celal Bayar’ın istifası üzerine hükümeti kurma görevi verilen Refik Saydam 27 Ocak 1939’da 11. Cumhuriyet Hükümetinin (I. Saydam Hükümeti: 25.01.1939-

<sup>8</sup> İlhan Çeliker, “II. Celal Bayar Hükümeti Döneminde TBMM Çalışmalarının Muhtevası (11 Kasım 1938 – 25 Ocak 1939)”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6, 78, Eylül 2018, s.438.

<sup>9</sup> **Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları**, TBMM, TBMM Basımevi, Cilt 3, Ankara 2014, s.52.

<sup>10</sup> **A.g.e.**, TBMM, 2014, s.18-22; Demir, **a.g.e.**, s.51-52; Terzi, **a.g.m.**, s.142-143.

03.04.1939) güven oylaması nedeniyle TBMM’de yaptığı konuşmasında ekonomide özellikle bütçe dengesinin sağlanması hususunda madenciliğin önemi yer vermiştir<sup>11</sup>. Bu tarihten kısa bir süre sonra 13 Mart 1939’da Refik Saydam, Celal Bayar’ın riyasetinde hazırlanan madencilik faaliyetlerini kapsayan Üç Yıllık Plan’ın yürürlüğe konması kararını gizli içerikli bir kararname ile iptal etmiştir<sup>12</sup>. Aynı günlerde krom madenciliğinde bir gelişme yaşanmıştır. 1935’te MTA tarafından keşfedilen Guleman Krom Madeni’nin Etibank’a devredilmesiyle kurulan Şark Kromları T.A.Ş adlı şirket, 11 Mart 1939’da 3460 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesi ile Şark Kromları İşletmesi Müessesine devredilmiştir<sup>13</sup>. Bu günleri takiben 23 Mart 1939’da ülke bakır madenciliğinde Mayıs 1937’de temeli atılan ve yıllık kapasitesi 7.500-10.000 ton blister bakır olan Ergani Bakır İzabe tesisleri açılmış ve üretime başlamıştır<sup>14</sup>.

10 Nisan 1939’da 12. Cumhuriyet Hükûmetinin (II. Saydam Hükûmeti: 03.04.1939-08.07.1942) Programını sunuş ve güven oylaması sırasında Refik Saydam’ın TBMM’de yaptığı konuşmada vazifeleri artan Nafia ve İktisat vekâletlerinin birbirinden ayrılarak sanayi ve maden işlerinden yalnızca İktisat Vekâletinin sorumlu olacağı belirtilmiştir<sup>15</sup>. Bu dönemde Etibank tarafından idare edilen maden işletmelerinin ilerleme gösterdiği, madenciliğin ekonomik açıdan ülkeye döviz getirisindeki önemi vurgulanarak Ergani Bakır Madeni’nden üretilecek bakırın döviz ihtiyacına yardımcı olacağı düşünülmüştür<sup>16</sup>.

Bu dönemdeki gelişmelerden biri de dünyadaki olumsuz savaş durumlarına hazırlık amacıyla 7 Haziran 1939’da kabul edilen 3634 sayılı Millî Müdafaa Mükellefiyeti Kanunu’dur<sup>17</sup>. Bu Kanun ile Birinci Dünya Savaşı ve İstiklal Savaşı’nda ihtiyaç duyulan malzemelerin temini hususunda yaşanan sıkıntılara binaen umumi ve kısmi seferberlik ilanı hâlinde sanayi işletmeleri, kömür vb. maden ocaklarından temin edilebilecek bütün askerî ihtiyaçların karşılan-

<sup>11</sup> **TBMM Zabıt Ceridesi**, 5. Dönem, 5. Yasama Yılı, 28. Birleşim, Cilt 29, 27.01.1939, s.4; **A.g.e.**, TBMM, 2014, s.62.

<sup>12</sup> Demir, **a.g.e.**, s.53.

<sup>13</sup> İleri, **a.g.e.**, 2009, s.197.

<sup>14</sup> Demir, **a.g.e.**, s.103.

<sup>15</sup> **TBMM Zabıt Ceridesi**, 6. Dönem, 1. Yasama Yılı, 2. Birleşim, Cilt 1, 10.04.1939, s.12; **A.g.e.**, TBMM, 2014, s.67.

<sup>16</sup> **TBMM Zabıt Ceridesi**, 6. Dönem, 1. Yasama Yılı, 14. Birleşim, Cilt 2, 22.05.1939, s.16.

<sup>17</sup> **T.C. Resmî Gazete**, 07.06.1939, Sayı: 4234, s.1667-1683.

masının yolu açılmıştır<sup>18</sup>. Bu dönemde ülke sanayisi ve doğrudan madenciligi ilgilendirmesi açısından atılan önemli adımlardan biri de 1937’de temeli atılan Karabük Demir Çelik Fabrikası’nın faaliyete başlamasıdır. Fabrika’nın elektrik santrali 6 Haziran 1939’da, Birinci Kok Fabrikası 27 Temmuz 1939’da ve Birinci Yüksek Fırını 9 Eylül 1939’da faaliyete geçerek 10 Eylül 1939’da üretim başlamıştır<sup>19</sup>.

## II. İkinci Dünya Savaşı Sırasında Madencilik (1939-1945)

Başvekil Refik Saydam, İkinci Dünya Savaşı’nın (01.09.1939-02.09.1945) başlaması üzerine 11 Eylül 1939’da TBMM’de yaptığı konuşmada ülkenin savaşın dışında olduğunu ve bazı askeri tedbirler alındığını belirtmiştir. Aynı konuşmada madencilikle ilgili olarak araştırmaların bir program altında devam ettiğini, başlıca devlet madenlerinin geniş ölçüde üretimi için çalışmaların yapıldığını, kömür havzasının devletleştirilmesi için çalışmalara başlandığını belirtmiştir. Ayrıca Murgul Bakır Madeni için çalışmaların sürdüğü, Ergani Bakır Madeni ve Karabük Demir ve Çelik fabrikalarının faaliyete geçtiğini ifade etmiştir<sup>20</sup>.

Etibank tarafından 1938’den itibaren Karabük Demir ve Çelik Fabrikası’nın demir ihtiyacının karşılanması için Divriği’de basit usullerle işletme yapılmasına başlanmıştır. Ancak bir süre sonra bu işlerin daha modern bir şekilde ve düzenli ilerlemesi için 25 Aralık 1939’da Divriği Demir Madenleri İşletme Müessesesi kurulmuştur<sup>21</sup>. Bu dönemde yaşanan gelişmelerden bir diğeri de linyit madenciliğinde gerçekleşmiştir. Kütahya-Değirmisaz, Kütahya-Tavşanlı ve Manisa-Soma linyit maden işletmeleri 10 Aralık 1939’da kurulan Garp Linyitleri Müessesesinin kontrolüne verilmiştir<sup>22</sup>. 1939 sonu itibariyle MTA tarafından ülkenin farklı bölgelerinde maden arama çalışmaları sistematik olarak devam etmiş, 212 maden zuhurunun incelemesi yapılarak önemlerine göre kategorize edilmiştir<sup>23</sup>.

<sup>18</sup> **TBMM Zabıt Ceridesi**, 6. Dönem, 1. Yasama Yılı, 23. Birleşim, Cilt 3, 07.06.1939, s.17-36.

<sup>19</sup> Hilal Karavar, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Madencilik Durumu (1939-1945)”, **MT Bilimsel Yer Altı Kaynakları Dergisi**, 18, 2020, s.32.

<sup>20</sup> **TBMM Zabıt Ceridesi**, 6. Dönem, 1. Yasama Yılı, 39. Birleşim, Cilt 5, 11.09.1939, s.4; **A.g.e.**, TBMM, 2014, s.81-82.

<sup>21</sup> İleri, **a.g.e.**, 2009, s.194.

<sup>22</sup> İleri, **a.g.e.**, 2009, s.197-198.

<sup>23</sup> “M.T.A. Enstitüsü Üçüncü Çalışma Yılına Teknik Blançosu”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 17, 1939, s.34-41.



1940'ın ilk günlerinde ekonomi, sanayi ve madencilik ilgilendiren önemli bir gelişme yaşanmıştır. Savaşın başlamasıyla birlikte ekonomisi bozulan Türkiye'de karaborsacılık başlamış, hayat pahalılığı oldukça artmıştır. Buradan hareketle ekonomiye çareler arayan ve ulusal savunma gücünü güçlendirmek isteyen Hükûmet tarafından 18 Ocak 1940'ta 3780 sayılı Millî Korunma Kanunu kabul edilmiştir. Bu Kanunu'nun 7-12 ve 14-19. maddeleri madencilik ve sanayi işletmeleri ile ilgilidir<sup>24</sup>. Bu maddeler ile Hükûmet, madencilik sektöründe işletme faaliyetlerinden üretim türü ve miktarı ile çalışma koşullarının belirlenmesine kadar birçok hususta yetki sahibi olmuştur. Ayrıca kanuna uygun hareket edilmemesi veya kanunun getirdiği haklar doğrultusunda işletmelere el koyabilmenin yanında şirketlerin ve şahısların elinde bulunan madenleri de birleştirebilme hakkını elde etmiştir. 1940'ta ülke madencilik için gerçekleşen önemli gelişmelerden biri de 30 Mayıs 1940'ta kabul edilen 3867 sayılı Kanun ile Ereğli Kömür Havzası Taş Kömürü İşletmelerinin devlet işletmeciliğine geçirilmiş olmasıdır<sup>25</sup>.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 1 Kasım 1940'ta TBMM'de yaptığı konuşmasında maden üretimlerinin arttığını, Keçiborlu Kükürt Madeni'nin faaliyete geçmesiyle ülke ihtiyacının tamamının buradan karşılanacağını belirtmiştir. Bununla birlikte birçok madende işletme kurumlarının devam ettiğini ve gündün güne ihtiyacı artan maden teknisyenleri için de Zonguldak'ta bir okul açılmasına karar verildiğini ifade etmiştir. Ayrıca Raman Dağı'nda petrole ulaşıldığı, kömür havzasındaki Çatalağzı santralının ihalesinin yapıldığı ve inşaatına başlandığını ifade etmiştir<sup>26</sup>. Ancak bir İngiliz firmasına 11 Nisan 1940'ta ihalesi yapılan ve inşa faaliyetlerine başlanan Çatalağzı santralinde, savaşın İngiltere'yi de etkilemesi sonucu çalışmalar durdurulmuştur<sup>27</sup>.

1940'ta yaşanan en önemli gelişmelerden biri de Hükûmet adına Raman Dağı-Maymune Boğazı'nda 24 Temmuz 1939'da sondajına başlanan kuyu da (Raman-1) 20 Nisan 1940'ta 1048 metrede petrole ulaşılmıştır. Bu gelişmelerle birlikte 1940'tan sonra petrol araştırmalarına hız verilmiş ve 1950'nin sonuna kadar tamamlanan 34 kuyu da toplam 33.541,95 metre sondaj yapılmıştır. Bu kuyulardan 16'sı Raman bölgesinde yapılmış olup, 8'i petrollüdür<sup>28</sup>.

<sup>24</sup> T.C. Resmî Gazete, 26.01.1940, Sayı: 4417, s.1723-1728; Yurtoğlu, a.g.e., s.42.

<sup>25</sup> T.C. Resmî Gazete, 05.06.1940, Sayı: 4527, s.1749-1753.

<sup>26</sup> TBMM Zabıt Ceridesi, 6. Dönem, 3. Yasama Yılı, 1. Birleşim, Cilt 14, 01.11.1940, s.6.

<sup>27</sup> Polatoğlu, a.g.m., s.82-83.

<sup>28</sup> Kemal Lokman, "Türkiye Petrol Sondajları", Maden Tetkik Arama Dergisi, 61, 1963,

7 Aralık 1940'ta taş kömürü, linyit, kok gibi yakıt ve ısıtma maddelerinin gerekli yerlerde hazır bulundurulması görevleri verilen Etibank'ın bu görevleri gerçekleştirmesi için kurulan Türkiye Kömür Satış ve Tevzi Müessesesi, 1 Haziran 1941'den itibaren faaliyetlerine başlamıştır<sup>29</sup>. MTA, 1940 sonu itibariyle 10 maden yatağını Etibank'a işletilmesi için devretmiştir. Bunların yanında devlet işletmesine uygun olan 21 maden projesi ile işletme kurmak şartıyla hususi teşebbüslere devredilebilecek 24 maden projesinin de arama ve jeolojik etütlerini tamamlamıştır<sup>30</sup>.

1941'e geldiğinde savaş nedeniyle İngiliz ve Amerikan şirketlerinin yeterli akaryakıt sağlayamaması üzerine her tür petrol ürününü satın almak, gerektiğinde stoklamak, fiyatlarını belirleyerek sevkiyat görevlerini gerçekleştirmek için 18 Şubat 1941'de Petrol Ofisi kurulmuştur<sup>31</sup>. 1 Kasım 1941'de Cumhurbaşkanı İsmet İnönü TBMM'de yaptığı konuşmasında Ereğli Kömür Havzası'ndaki devletleştirmeler ile üretimin arttığı, işçilerin sosyal olanaklarının geliştirildiği, bakır üretiminin önceki yıla göre üçte bir oranında arttığı ve Raman Dağı'nın yanında petrol araştırmalarının sürdüğünü ifade etmiştir. Ayrıca birçok maden araştırmasında önemli sonuçlar elde edildiğini, Bolkar Dağı ve Keban'da işletmeye elverişli alanların haricinde de aramalara devam edildiğini belirtmiştir<sup>32</sup>.

Keban'da yapılan simli kurşun araştırmaları MTA tarafından 1941 yılında tamamlanmış olup, sahada %11 kurşun, %13 çinko tenörlü 960 bin ton rezerv bulunarak ve Etibank'a devredilmiştir<sup>33</sup>. 1941 sonu itibariyle kuruluşundan sonra geçen 6 yıl da MTA, toplam da 1300'den fazla maden zuhurunu tetkik etmiş ve devletçe işletilmeye uygun olanları Etibank'a devretmiştir. Bununla birlikte MTA tarafından yurtdışına gönderilen 100'den fazla Türk gencinin bir kısmı jeolog, paleontolog ve maden mühendisi eğitimlerini tamamlayarak yurda dönmüş, adı geçen kurum ve Etibank'ta çalışmaya başlamıştır<sup>34</sup>.

s.65-67; Kemal Lokman, "Türkiye'de Petrol Arama Amacıyla Yapılan Jeolojik Etütler", **Maden Tetkik Arama Dergisi**, 72, 1969, s.244-245.

<sup>29</sup> İleri, a.g.e., 2009, s.199-200.

<sup>30</sup> "M.T.A. Enstitüsünün Beş Yıllık Teknik Blaçosu", **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 21, 1940a, s.489-490.

<sup>31</sup> Karavar, a.g.m., s.35.

<sup>32</sup> **TBMM Zabıt Ceridesi**, 6. Dönem, 4. Yasama Yılı, 1. Birleşim, Cilt 21, 01.11.1941, s.5.

<sup>33</sup> Polatoğlu, a.g.m., s.79-80.

<sup>34</sup> "Umumi Maden Durumu: Madencilüğimizin 18 Yıllık Blaçosu", **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 25, 1941a, s.442.

1942 itibariyle birçok teşekkülü bünyesinde barındıran Etibank, idari açıdan maden işletmesi genel müdürlüğü, mali açıdan finansman bankası, teknik açıdan bir tesis ve kontrol makamı hâline gelmiştir. Faaliyet sahasını günden güne arttıran kurumun sermayesi 20 milyon TL'den 100 milyon TL'ye çıkarılmıştır<sup>35</sup>. 1942'de yaşanan gelişmelerden bir diğeri de 17 Haziran 1942'de kabul edilen 4268 sayılı Kanun ile 26 Mart 1906 tarihli nizamnamenin 16 maddesinin yürürlükten kaldırılması ve 17 maddesini de değiştirilmesidir. Hazırlanan bu kanun çok geniş kapsamlı ve ayrıntılı olmamakla birlikte bir kısım eksiklikleri giderici niteliktedir<sup>36</sup>. Bunların yanında aynı yıl Raman'da bulunan petrolün arıtılması amacıyla MTA tarafından 10 ton/gün kapasiteli Batman Rafinerisi (Raman Tecrübe Tasfiyehanesi) kurulmuştur<sup>37</sup>.

Refik Saydam'ın vazife başında vefatı üzerine kurulan I. Şükrü Saraçoğlu Hükûmeti (13. Cumhuriyet Hükûmeti: 09.07.1942-09.03.1943) Programı'nda madencilğe hemen hemen hiç yer verilmemiştir<sup>38</sup>. II. Şükrü Saraçoğlu Hükûmetinin (14. Cumhuriyet Hükûmeti: 09.03.1943-07.08.1946) Programı'nda ise önceki sene kömür üretiminde yaşanan 2 aylık aksama nedeniyle kömür ihtiyacının arttığı ve uygulanan tedbirler ile 1943'te en yüksek kömür üretim değerine ulaşılacağı belirtilmiştir. Ayrıca Garp linyitleri, Sümerbank ve Etibank'a bütçeden önemli bir miktarda para ayrıldığı ifade edilmiştir<sup>39</sup>.

1943'te Sümerbank ve Etibank'ın mali durumunu güçlendirmek amacıyla bütçeden bu iki bankaya toplamda 25 milyon TL ayrılmıştır<sup>40</sup>. 1943'te MTA, ülkenin farklı bölgelerinde 250'ye yakın maden etüdü yapmış, bunları mevcut durumlarına göre kategorize etmiştir. Ayrıca bu yıl hususi teşebbüslerin isteği üzerine altı adet imtiyazlı madenin de etütleri aynı kurum tarafından gerçekleştirilmiştir<sup>41</sup>.

<sup>35</sup> Yurtoğlu, a.g.e., s.60.

<sup>36</sup> T.C. Resmî Gazete, 23.06.1942, Sayı: 5139, s.3231-3233; Ahmet Kartalkanat, "Osmanlılarda Madencilikle İlgili Yasal Düzenlemeler ve Madencilik Politikası", **Jeoloji Mühendisliği Dergisi**, 36, 1990, s.68; İleri, a.g.e., s.132.

<sup>37</sup> Tandoğan Engin, Yusuf Ziya Özkan, "MTA'nın Maden Arama Tarihçesi (1935-2002)", Ankara 2005, s.19.

<sup>38</sup> **TBMM Zabıt Ceridesi**, 6. Dönem, 4. Yasama Yılı, 77. Birleşim, Cilt 27, 05.08.1942, s.6; Demir, a.g.e., s.54.

<sup>39</sup> **TBMM Zabıt Ceridesi**, 7. Dönem, 1. Yasama Yılı, 3. Birleşim, Cilt 1, 17.03.1943, s.6-7.

<sup>40</sup> **TBMM Zabıt Ceridesi**, 7. Dönem, 1. Yasama Yılı, 26. Birleşim, Cilt 2, 24.05.1943, s.8.

<sup>41</sup> "M.T.A. Enstitüsünün Sekizinci Çalışma Yılıının Teknik Bilançosu", **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 30, 1943a, s.185-191.

Bu dönemde yaşanan gelişmelerden biri de kükürt madenciliğinde gerçekleşmiştir. Keçiborlu kükürt madeni işletmesinin 1935'te Sümerbank hisselerini alan Etibank, 1943'te Türkiye İş Bankası hisselerini satın almış, 1944'te ise Keçiborlu Kükürtleri İşletmesi Müessesesi kurulmuştur<sup>42</sup>. 31 Ekim 1944'te Etibank, Ergani Bakır İşletmesinin Türkiye İş Bankası elinde olan hisselerini satın alarak işletmenin tüm haklarına sahip olmuştur. Ergani Bakır İşletmesi, tüm bakır işletmelerini tek bir merkezden yönetilmesi amacıyla Türkiye Bakır İşletmeleri Müessesesine bağlanmıştır<sup>43</sup>. 1944'te MTA, ülkenin farklı bölgelerinde jeolojik, paleontolojik ve jeofizik aramalar neticesinde bulunmuş, ihbar edilmiş veya keşif edilmiş 150 yakın maden etüdü yapmış, bunları mevcut durumlarına göre kategorize etmiştir<sup>44</sup>.

Kuruluşundan 1945 sonuna kadar geçen sürede MTA, ülkenin farklı bölgelerinde bulunan antimuan, bakırlı pirit, krom, kükürt, molibden, simli kurşun, linyit, petrol ve taş kömürü gibi birçok maden türünde incelemeler gerçekleştirmiştir. Bu kurumun ilk on yılında yaptığı araştırmalar neticesinde bulunmuş veya ihbar edilmiş 2.500'e yakın maden kaynağı tetkik edilerek kategorilere ayrılmış ve bunlarla ilgili olarak MTA dergisinde 186 makale ve 18 ilmi broşür yayınlanmıştır<sup>45</sup>.

Bu çalışmaların yanında Türkiye jeoloji ve tektonik haritaları hazırlanmış, ayrıca MTA laboratuvarlarında 1945'in ortasına kadar 520 bin TL'den fazla değeri olan 44.117 adet analiz gerçekleştirilmiştir. 1935-1944 arasında petrol, taş kömürü, linyit, diğer maden gruplarının aranması ve resmî kurumların müracaatları için yaklaşık 45 bin metreyi bulan 487 sondaj kuyusu açılmıştır. Bunlarla birlikte madencilik alanını ilgilendiren eğitim faaliyetlerine de önem veren MTA, 10 yıllık süre zarfında 182 Türk gencini Avrupa ve Amerika'ya göndermiş, bunlardan 88'i eğitimlerini bitirerek jeolog, paleontolog ve maden mühendisi diplomalarıyla bu kurum ve Etibank'ta görev almışlardır. Daha alt kademe eğitim kurumlarından mezun olan 73 maden teknisyeni ile 27 maden başçavuşu ise kömür ve maden ocaklarında görevlendirilmiştir<sup>46</sup>.

<sup>42</sup> İleri, a.g.e., 2009, s.199.

<sup>43</sup> Demir, a.g.e., s.104.

<sup>44</sup> "M.T.A. Enstitüsünün Dokuzuncu Çalışma Yılıının Teknik Bilançosu", **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 32, 1944, s.173-179.

<sup>45</sup> "M.T.A. Enstitüsünün On Yıllık Faaliyetine Kısaca Bir Bakış", **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 1945c, 34, s.298-301.

<sup>46</sup> A.g.m., MTA, 1945c, s.301-305.

### III. İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Madencilik (1946-1950)

Türkiye, savaşa girmemesine rağmen savaşın getirdiği siyasi, ekonomik birçok problemlerle yüzleşmek zorunda kalmıştır. Savaş'ın getirdiği olumsuzluklar sonucunda aksayan sanayileşme çalışmalarındaki durgunluğu sona erdirmek amacıyla Hükûmete 7 Mayıs 1945'te bir kalkınma planı olarak sunulan 1946 İvedi Sanayi Planı, 2 Temmuz 1945'te kabul edilmiştir. İBYSP paralelinde hazırlanan ve devletçi karaktere sahip olan bu plana, ekonomi ile ilgili konular için bu yıllarda Türkiye'ye gelen ABD'li uzmanlar karşı çıkmış ve sonuçta planın uygulanma şansı olmamıştır<sup>47</sup>.

28 Ocak 1946'da ülkedeki madenlerin kârlı ve rasyonel açıdan işletilmesi, ihraç edilecek olanların hazineye önemli gelir ve döviz kaynaklarını sağlayacağı düşüncesiyle Etibank'ın itibari sermayesi arttırılmıştır<sup>48</sup>. Böylece 1935'te 20 milyon TL sermaye ile kurulan Etibank'ın 1942'de 100 milyon TL'ye yükseltile sermayesi 1946'da 150 milyon TL'ye çıkarılmıştır<sup>49</sup>. Sermayesi arttırılan Etibank, Hükûmetin yeni uygulamayı düşündüğü beş yıllık sanayi planında taş kömürü, linyit, bakır ve krom maden işletmeleriyle ilgili inceleme ve projelerini tamamlamıştır<sup>50</sup>.

14 Ağustos 1946'da Recep Peker Hükûmetinin (15. Cumhuriyet Hükûmeti: 07.08.1946-10.09.1947) programında madenlerin değerlendirilmesi konusunda çalışmaların arttırılacağı, ülkede farklı yerlerdeki kömür yataklarının işletilerek yakıt ihtiyacının karşılanacağı ve büyük enerji santrallerinin kısa zamanda inşa edileceği belirtilmiştir. Ayrıca devlet işletmeleri ile hususi teşebbüsler arasında işbirliğinin sağlanarak bunların başarılı olacağı alanlarda yayılmalarını önleyecek aykırı durumların giderileceğini ifade etmiştir<sup>51</sup>. Böylece önceki dönemlerdeki hükûmet programlarından farklı olarak yeni dönemde devlet işletmeleri kadar özel girişimciliğe de önem verilmesi amaçlanmıştır. 1946'da MTA tarafından 1.308 maden zuhuru tetkik edilmiş, toplam da 9.156 metre sondaj çalışması gerçekleştirilmiştir. Aynı yıl içerisinde yurtdışında eğitimlerini bitiren 12 öğrencide farklı madencilik işletmelerinde görevlerine başlamıştır<sup>52</sup>.

<sup>47</sup> İleri, a.g.e., s.134-135.

<sup>48</sup> **TBMM Zabıt Ceridesi**, 7. Dönem, 4. Yasama Yılı, 29. Birleşim, Cilt 21, 28.01.1946, s.131.

<sup>49</sup> Demir, a.g.e., s.94.

<sup>50</sup> Yurtoğlu, a.g.e., s.61-62.

<sup>51</sup> **TBMM Zabıt Ceridesi**, 8. Dönem, 1. Yasama Yılı, 3. Birleşim, Cilt 1, 14.08.1946, s.31.

<sup>52</sup> "Umumi Maden Durumu: Türkiye Madencilığının 1946 Bilançosu", **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 37, 1947, s.15.

1947 bütçesi görüşülürken dönemin Ekonomi Bakanı Tahsin Bekir Balta doğu bölgesindeki linyitlerden ekonomik olanların önümüzdeki süreçte bir an önce işletmeye alınacağını, Zonguldak kömür tesislerinin modernizasyonunun yapılacağını ve bu ilin limanının inşa edilmesiyle kömür maliyetlerinin düşeceğini ve ülkeye döviz sağlanacağını belirtmiştir<sup>53</sup>. Bu dönemdeki önemli gelişmelerden biri de 9 Mart 1947’de petrol araştırmalarında yaşanmıştır. 1940’ta Raman bölgesindeki petrolün keşfi sonrasında bölgedeki çalışmalar devam etmiş ve 1 Aralık 1944’te sondajına başlanan 1.510 metrelik Garzan-1 kuyusunda petrol keşfi yapılmıştır. Ancak teknik arızayı gidermek için bu kuyuya indirilen dinamitin patlaması sonucunda dört kişi hayatını kaybetmiş ve kuyuda verim tespit edilememiştir. Sonraki yıllarda aynı bölgede açılan 7 kuyudan 5 tanesinde petrol bulunmuştur<sup>54</sup>.

İkinci Dünya Savaşı’nın etkilerinin devam ettiği bu yıllarda Türkiye, ekonomik zorlukların aşılabilmesi için özellikle ABD’nin ekonomik desteğini sağlamaya çalışmıştır. 1947’de Hükümet tarafından daha çok özel sektör yanlısı bürokratlardan oluşan bir komisyona Türkiye İktisadi Kalkınma Planı hazırlanmıştır<sup>55</sup>. Bu plan, haberleşme, ulaştırma, enerji, demir-çelik ve madencilik alanında dış yardımı ve özellikle de ABD yardımını öngörmekte ve özel sektöre faaliyet göstermek isteyeceği alanlarda tam bir serbestlik tanımaktadır<sup>56</sup>. Bir nevi 1950’li yılların öncül çalışması olan bu plan temel yönelimleri açısından Türkiye’nin savaş sonrası ekonomi politikalarını belirleyen temel belge niteliğindedir<sup>57</sup>. Bu dönemde ayrıca ülkeye ekonomik anlamda yapılacak yardım konusunda Türkiye ve ABD arasında anlaşmalar imzalanmış ve sonuçta Türkiye, 5 Haziran 1947’de kamuoyuna duyurulan Marshall Planı’na dâhil edilmiştir<sup>58</sup>.

I. Hasan Saka Hükümet (16. Cumhuriyet Hükümeti: 10.09.1947-08.06.1948) Programı’nda madencilik ile ilgili olarak millî servet ve ihracat bakımından

<sup>53</sup> **TBMM Zabıt Ceridesi**, 8. Dönem, 2. Yasama Yılı, 24. Birleşim, Cilt 3, 26.12.1946, s.15-16.

<sup>54</sup> Lokman, a.g.m., 1963, s.65-67; Lokman, a.g.m., 1969, s.244-245.

<sup>55</sup> Nejat Tamzok, “Türkiye Madencilik Sektöründe Yapısal Dönüşüm ve Sonuçları”, **Türkiye 19. Uluslararası Madencilik Kongresi ve Fuarı**, IMCET 2005, İzmir, s.7; Kartalkanat, a.g.m., 1991, s.55.

<sup>56</sup> İleri, **a.g.e.**, 2009, s.135.

<sup>57</sup> B. Ali Eşiyok, “Sanayi planlarından 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı’na: Bir Dönüşümün Kısa Bir Öyküsü”, **Memleket Siyaset Yönetim**, 4, 11, 2009, s.86.

<sup>58</sup> Demir, **a.g.e.**, s.79.

önemli görülen madenlerin özellikle kömür üretiminin arttırılması için en modern makineleşmiş işletmelerin oluşturulacağını belirtmiştir. Aynı konuşmada Hükûmetin her türlü alanda yapılacak girişimlerde yerli olduğu kadar yabancı sermayeye de geniş yer ayrılacağını ve bunların teşvik edileceği ifade edilmiştir<sup>59</sup>. 1947'de MTA tarafından toplamda 11.352 metre sondaj çalışması yapılmış, ülkenin farklı bölgelerinde çeşitli ölçeklerde jeolojik haritalarının hazırlanmasının yanında 812 maden ihbarı da incelenmiştir. Ayrıca bu yıl yurtdışında eğitim gören 4 uzman da ülkeye dönüp görevlerine başlamıştır<sup>60</sup>.

II. Hasan Saka Hükûmet (17. Cumhuriyet Hükûmeti: 09.06.1948-16.01.1949) Programı'nda madencilğe ayrı bir bölüm olarak yer verilmemiş, savaş dönemindeki mali uygulamaların düzeltilceği, tasarruf yapılacağı, gerek dış gerekse iç finansman kaynaklarının müsaadesi ölçüsünde başlıca ziraat ve diğer ekonomik alanları kapsayan bir kalkınma planının yakın zamanda oluşturulacağı belirtilmiştir<sup>61</sup>.

1 Kasım 1948'de Cumhurbaşkanı İsmet İnönü TBMM'de yaptığı konuşmasında maden üretimlerinin artarak devam ettiğini, Zonguldak Havzası'nın maki-neleştirilmesi ve Raman'daki petrol arama ve rezerv belirleme çalışmaları ile işletmeye geçme faaliyetlerinin sürdüğünü ve Çatalağzı Elektrik Santralının kısmen faaliyete geçtiğini söylemiştir<sup>62</sup>. Savaş nedeniyle çalışmaları durdurulan Çatalağzı Santralinde 10 Temmuz 1946'da başlanan kurulum çalışmaları sonucunda santralin ilk ünitesi 30 Ağustos 1948'de, ikinci ünitesi 30 Ekim 1938'de ve üçüncü ünitesi ise 7 Nisan 1949'da faaliyete geçmiş, 1949'da 84 milyon kW/s elektrik üretimi gerçekleştirilmiştir<sup>63</sup>.

Bu dönemde madenlerde yapılan mekanizasyon, elektrifikasyon ve inşaat çalışmalarında doğrudan Marshall kredilerinden yararlanma yoluna gidilmiştir. Bu kapsamda Ereğli Kömür Havzasına 59 milyon dolara yakın, Garp Linyitlerine 7,7 milyon dolar, Divriği Demir Madeni'ne ise yaklaşık 5 milyon dolar ayrılmıştır. Bunların yanında Etibank ve özel girişimcilerin işlettiği krom madenlerinin üretiminin arttırılması ve yeni rezervleri ortaya çıkarmak için gerekli

<sup>59</sup> **TBMM Zabıt Ceridesi**, 8. Dönem, 2. Yasama Yılı, 85. Birleşim, Cilt 6, 13.10.1947, s.4.

<sup>60</sup> "Umumi Maden Durumu: Türkiye Madencilikinin 1947 Bilançosu", **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 38, 1948, s.13-14.

<sup>61</sup> **TBMM Zabıt Ceridesi**, 8. Dönem, 3. Yasama Yılı, 73. Birleşim, Cilt 12, 18.06.1948, s.3-5.

<sup>62</sup> **TBMM Zabıt Ceridesi**, 8. Dönem, 4. Yasama Yılı, 1. Birleşim, Cilt 13, 01.11.1948, s.5.

<sup>63</sup> Polatoğlu, a.g.m., s.83.

makine ve ekipmanın da Marshall kredilerinden yararlanılması planlanmıştır. Ayrıca bu dönemde Dünya Kalkınma Bankası kredileri ve ülke kaynaklarının da kullanılmasıyla diğer maden işletmelerinin de daha rasyonel bir duruma getirilmesi için çalışmalar yapılmıştır. Bu dönemde yerli ve yabancı fark etmeksizin tüm sermaye sahiplerinin madencilikte aktif olarak bulunması öngörülmüştür. Bunun sonucunda Ekonomi Bakanlığının teşvikleriyle özel girişimcilerin maden arama ruhsat sayıları 1947’de 672 iken 1948’de 1.913’e ulaşmıştır<sup>64</sup>.

Hasan Saka’nın istifası üzerine hükümet kurma görevi dönemin Sivas Milletvekili Şemsettin Günaltay’a verilmiş, yeni hükümet 16 Ocak 1949’da göreve başlamıştır<sup>65</sup>. Aynı tarihte Ticaret Vekâleti ile İktisat Vekâleti Cumhurbaşkanlığı makamının onayıyla İktisat ve Ticaret Vekâleti adı altında birleştirilmiş ve sanayi, maden ve enerji işleri bu teşkilata bağlanmıştır<sup>66</sup>. 24 Ocak 1949’da Başbakan Şemsettin Günaltay tarafından yapılan hükümet (18. Cumhuriyet Hükümeti: 16.01.1949-22.05.1950) programı sunuş konuşmasında; başta kömür havzası olmak üzere madenlerin modern teknikler ile donatılacağı, yakıt ihtiyacını mümkün olduğu kadar linyit ile karşılanacağı, taş kömürünün ise sanayi üretimlerinde ve ayrıca döviz kaynağı olarak kullanılacağı ileri sürülmüştür. Bununla birlikte hususi sermaye teşebbüslerinin girişimlerinin teşvik edileceğini ve ayrıca ABD tarafından sağlanan yardımlardan da mümkün olduğu kadar yararlanılacağını belirtmiştir<sup>67</sup>. Böylece tek parti döneminin son hükümet programındaki madenlerin daha yeni tekniklerle donatılacağı, özel sektörün desteklenmesi, yabancı sermaye ve dış yardım gibi hususların önceki üç dönem hükümet programlarıyla büyük ölçüde bir benzerlik taşıdığı söyleyebilir.

1 Kasım 1949’da Cumhurbaşkanı İsmet İnönü TBMM’de yaptığı konuşmasında maden üretimlerinde makineleşme çalışmalarının süreceğini, Raman’daki petrolün işletmeye geçmesi için ilk hazırlıkların tamamlandığı, bir tasfiye merkezi kuruluncaya kadar petrolün iç piyasada değerlendirileceğini, trenlerde ham petrol yakma denemelerinin olumlu sonuçlar verdiğini belirtmiştir<sup>68</sup>. Bu dönemde Ramandağ bölgesinde tecrübe mahiyetinde üretilen 16.015 ton petrolün, 1.266 tonu demiryollarına satılırken, 4.500 tonu yeni kuyuların açıl-

<sup>64</sup> “Umumi Maden Durumu: Türkiye Madenciliğinin 1948 Bilançosu”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 39, 1949, s.5-6.

<sup>65</sup> **TBMM Zabıt Ceridesi**, 8. Dönem, 4. Yasama Yılı, 33. Birleşim, Cilt 15, 17.01.1949, s.3.

<sup>66</sup> **T.C. Ticaret Bakanlığı**, <https://ticaret.gov.tr/kurumsal/tarihce>, Erişim Tarihi: 11.04.2023.

<sup>67</sup> **TBMM Zabıt Ceridesi**, 8. Dönem, 4. Yasama Yılı, 36. Birleşim, Cilt 15, 24.01.1949, s.4.

<sup>68</sup> **TBMM Zabıt Ceridesi**, 8. Dönem, 5. Yasama Yılı, 1. Birleşim, Cilt 21, 01.11.1949, s.5-6.



masında, 1.320 tonu rafineride yakıt olarak ve 7.900 tonu ise yine rafineride petrol türevlerinin elde edilmesinde kullanılmıştır. 1949'da MTA tarafından toplam da 13.201 metre sondaj çalışması gerçekleştirilirken 211 eski ve 136 yeni maden zuhuru da tetkik edilmiştir. 1949'da Ekonomi Bakanlığından özel girişimcilere 499 adet maden arama ruhsatı, 32 adet maden işletme ruhsatı ve 6 adet de maden imtiyazı verilmiştir<sup>69</sup>.

1939'dan sonra devlet işlevlerindeki farklılaşma ve yeni uzmanlık sahalarının ortaya çıkışı madencilikle ilgilenen bakanlığın da değişmesine neden olmuş, 1939'da İktisat Vekâleti tarafından yürütülen işler 1949'dan sonra İktisat ve Ticaret Vekâleti tarafından yürütülmüştür. Son olarak da bu görev 11 Şubat 1950'de kabul edilen 5528 sayılı Kanun ile İşletmeler Bakanlığına verilmiştir. Böylece maden ve sanayi işleri ile iştigal olan Sümerbank, MTA ve Etibank bu bakanlığa bağlanmıştır<sup>70</sup>.

1950 Türkiye genel seçimlerinden (14.05.1950) önce tek parti döneminde madencilik alanını ilgilendiren son gelişmesi olarak verebileceğimiz husus ise Etibank ve MTA'nın bütçeleri ile ilgilidir. Etibank'a yurt kalkınmasında başta gelen işlerden olan taş kömürü, linyit ve enerji üretimlerini arttırabilmesi ve gerekli tesisleri kurabilmesi için her yıl sermayesine mahsuben verilen 3 milyon TL, 30 milyon TL'ye çıkarılmıştır<sup>71</sup>.

MTA'nın kuruluşu olan 1935 Haziran ayından itibaren 1947 mali yılı sonuna kadar 32 milyon TL'ye yakın hazine yardımı ve kendi yaptığı işlerden yaklaşık 4,6 milyon TL sarf edilmiş olup, bu meblağların 7,9 milyon TL'si petrol aramalarına, 4,3 milyon TL'si maden aramalarına ve 4,2 milyon TL'si jeolojik araştırmalara harcanmıştır<sup>72</sup>. Sonraki yıllarda bu müesseseye ayrılan bütçe 1948'de 10,3 milyon TL, 1949'da 8,4 milyon TL<sup>73</sup> ve 1950'de 10 milyon TL olarak belirlenmiştir<sup>74</sup>.

<sup>69</sup> "Umumi Maden Durumu: Türkiye Madenciliğinin 1949 Bilançosu", **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 40, 1950, s.10-11.

<sup>70</sup> Ayşegül Saylam, "Atatürk Dönemi 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı Yıllarında İktisat Vekâleti (21.01.1928-31.12.1938)", **Yasama Dergisi**, 41, Ocak-Haziran 2020, s.267-268; **T.C. Resmî Gazete**, 16.02.1950, Sayı: 7434, s.17765-17766.

<sup>71</sup> **TBMM Zabıt Ceridesi**, 8. Dönem, 5. Yasama Yılı, 45. Birleşim, Cilt 24, 13.02.1950, s.7.

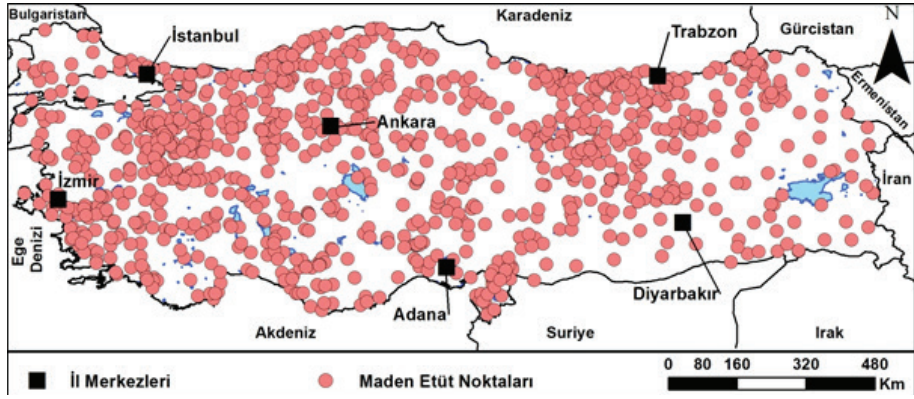
<sup>72</sup> **TBMM Zabıt Ceridesi**, 8. Dönem, 3. Yasama Yılı, 23. Birleşim, Cilt 8, 26.12.1947, s.439.

<sup>73</sup> **TBMM Zabıt Ceridesi**, 8. Dönem, 4. Yasama Yılı, 48. Birleşim, Cilt 16, 21.02.1949, s.591.

<sup>74</sup> **TBMM Zabıt Ceridesi**, 8. Dönem, 5. Yasama Yılı, 45. Birleşim, Cilt 24, 13.02.1950, s.606.

MTA kuruluşundan itibaren sistematik ve planlı bir şekilde çalışarak farklı maden gruplarının aranmasının yanında jeolojik, paleontolojik, jeomorfolojik, tektonik, jeofiziksel ve teknolojik vb. birçok etütler gerçekleştirilmiş, ayrıca laboratuvarları vasıtasıyla kamunun ve özel sektörün analiz ihtiyaçlarını da giderilmiştir. Eğitim faaliyetleriyle birlikte madencilik alanındaki bilgi birikiminin artırılmasının yanında yaptığı araştırmalar ile ilgili de birçok makale ve raporlar tanzim etmiştir<sup>75</sup>. MTA tarafından Türkiye'nin farklı bölgelerinde incelemesi yapılan ve raporları hazırlanan maden etüt noktaları Şekil 1'de gösterilmiştir.

**Şekil 1.** MTA tarafından incelemesi yapılan ve raporları hazırlanan maden etüt noktaları<sup>76</sup>.



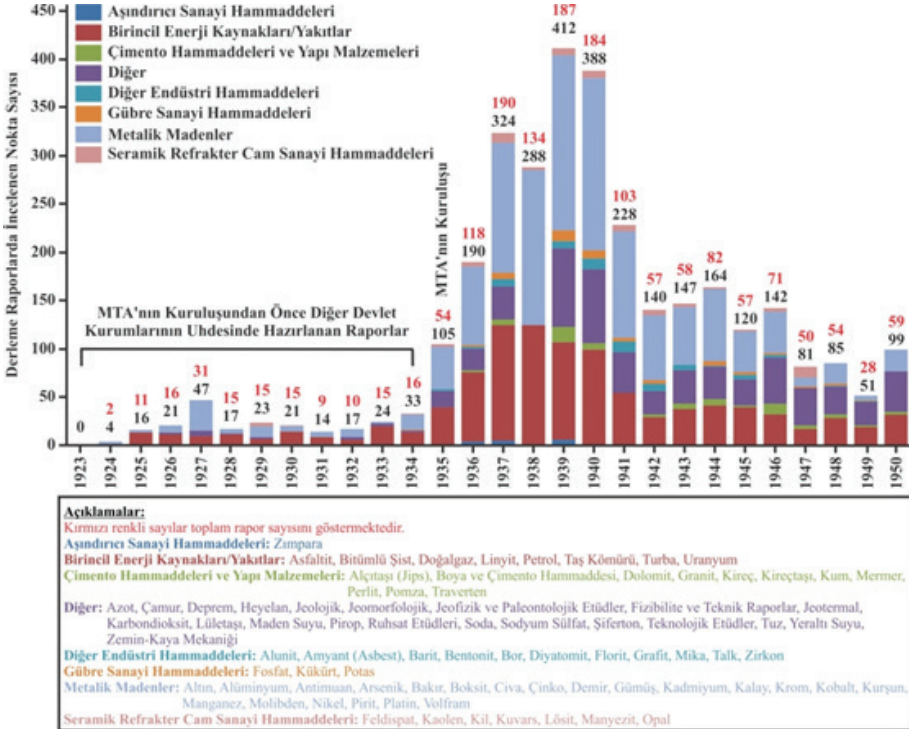
Şekil 1'de gösterilen maden etüt noktalarının içerisinde en çok incelemesi yapılan maden grubunu metalik madenler (Altın, Alüminyum, Antimuan, Arsenik, Bakır, Boksit, Cıva, Çinko, Demir, Gümüş, Kadmiyum, Kalay, Krom, Kobalt, Kurşun, Manganez, Molibden, Nikel, Pirit, Platin, Volfram) oluştururken bunu birincil enerji kaynakları (Asfaltit, Bitümlü Şist, Doğalgaz, Linyit,

<sup>75</sup> Bu çalışmalara MTA Kütüphanesi ve web sitesi yardımıyla ulaşılabilmektedir.

<sup>76</sup> Şekil 1'deki maden etüt noktalarının derlenmesinde ve haritanın hazırlanmasında aşağıdaki kaynaklardan yararlanılmıştır. Alansal incelemeler nokta olarak gösterilmiştir. Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü (MTA) Derleme Raporları, <https://www.mta.gov.tr/v3.0/hizmetler/derleme-ara> (1923-1950 Yılları Arası), Erişim Tarihi: 11.04.2023; "Türkiye ve Krom", **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 3, 1936, s.32-36; A.g.m., MTA, 1939, s.34-41; A.g.m., MTA, 1940a, s.488-512; "M.T.A. Enstitüsü Altıncı Çalışma Yılıının Teknik Bilançosu", **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 25, 1941b, s.465-471; A.g.m., MTA, 1943a, s.185-191; A.g.m., MTA, 1944, s.173-179; A.g.m., MTA, 1945c, s.288-301; "Türkiye Yer Altı Kaynakları (İllere Göre)", Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, Yer Bilimleri ve Kültür Serisi-5, Ankara 2009.

Petrol, Taş Kömürü, Turba, Uranyum) izlemiştir. Farklı maden gruplarına ait MTA raporlarında incelenen nokta sayıları Şekil 2’de verilmiştir.

**Şekil 2.** Farklı maden gruplarına ait MTA raporlarında incelenen nokta sayıları<sup>77</sup>.



1924 ile MTA'nın kuruluşundan önceki dönem arasında devlet kurumları uhdesinde hazırlanan 155 raporda 237 nokta incelenmiştir. Buna karşın 1935-1939 arasındaki dönemde 683 raporda 1319 nokta incelenmiştir. Böylece MTA'nın kuruluşundan önce yıllık ortalama 21,5 nokta incelenirken bu oran 12 kattan fazla artarak 1935-1939 arasındaki dönemde 263,8 olmuştur. 1940-1945 arasında savaş yıllarına denk gelen dönemde ise yıllık ortalama 197,8 nokta incelenirken savaş sonrasından dönem sonuna doğru olan dönemde yıllık ortalama 91,6 nokta incelenmiştir.

MTA tarafından 1939-1950 arasındaki dönemde hazırlanan raporlarda özellikle metalik madenler (%39,6) ve birincil enerji kaynaklarına (yakıtlar;

<sup>77</sup> Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü (MTA) Derleme Raporları, <https://www.mta.gov.tr/v3.0/hizmetler/derleme-ara> (1923-1950 Yılları Arası), Erişim Tarihi: 11.04.2023.

%25,6) yönelik araştırmalara oldukça önem verilmiştir. Kuruluşundan itibaren kaynak ve eleman eksikliği, bilgiye ulaşma durumu, saha çalışmalarında ulaşım vb. birçok olumsuzluklara rağmen MTA'nın büyük bir iş başardığını söylemek ve hakkını teslim etmek yerinde olacaktır.

Tek parti döneminin savaş sonrasındaki sürecini şu şekilde özetlemek yerinde olacaktır. İkinci Dünya Savaşının getirdiği ekonomik problemlerden çıkış yollarını arayan dönem hükümetleri önceki dönemlerden farklı olarak dış yardımlar yoluna başvurmuştur. Nitekim 1947-1950 arasında ABD'den Türkiye'ye bağış ve kredi olmak üzere toplam da 824 milyon TL parasal yardım yapılmıştır<sup>78</sup>. Bu yardımlardan madenciliği ilgilendirmesi açasından Etibank'a 1948-1949 döneminde 18 milyon 852 bin dolar olarak aktarılan tutar, 1950'de 23 milyon 481 bin doları bulmuştur<sup>79</sup>. Bir yandan içteki ekonomik problemler, diğer taraftan ABD'nin uyguladığı Marshall Planı'nın sonucunda önceki dönemlerde uygulanan yurt içi kaynaklara dayalı kalkınma stratejisinin yerini dış kaynaklara bağlı bir kalkınma stratejisi almış<sup>80</sup>, madencilikte yerli ve yabancı girişimcileri teşvik edici politikalar uygulanmıştır.

#### IV. 1939-1950 Arasındaki Dönem Madenciliğine Ait Veriler

Bu bölümde 1939 ile 1950 yılları arasındaki dönemde Türkiye'de işletilen 20 farklı maden grubuna (amyant, antimuan, bakır, borasit, cıva, çimento, çinko, demir, kil, krom, kurşun, kükürt, linyit, lüle taşı, maden suyu, manganez, manyezit, taş kömürü, tuz, zımpara) ait madencilik verileri sunulmuştur<sup>81</sup>.

<sup>78</sup> Mustafa Albayrak, "Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'nın Hazırladığı İlk Raporun (1951) Demokrat Parti Hükümetlerinin Politikalarına Etkileri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C 20, S 58, Ankara 2004, s. 132.

<sup>79</sup> Yurtoğlu, **a.g.e.**, s. 66.

<sup>80</sup> Kartalkanat, **a.g.m.**, 1991, s.55.

<sup>81</sup> Maden üretim verilerinin hazırlanmasında aşağıdaki kaynaklardan yararlanılmıştır. Bu kaynaklar, tablolarda farklı renkler ile temsil edilmektedir. "Umumi Maden Durumu: Madenciliğimizin 17 Yıllık Bilançosu", **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 21, 1940b, s.451-469; **A.g.m.**, MTA, 1941a, s.423-442; "Umumi Maden Durumu: Madenciliğimizin 20 Yıllık Bilançosu ve 1943 Yılı'nın İlk 6 Ayındaki Durumu", **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 30, 1943b, s.171-184; **A.g.m.**, MTA, 1945b, s.246-286; "Umumi Maden Durumu: Türkiye Madenciliğinin 1945 Bilançosu", **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 35, 1946a, s.5-15; **A.g.m.**, MTA, 1947, s.5-15; **A.g.m.**, MTA, 1948, s.5-14; **A.g.m.**, MTA, 1950, s.5-11; "Maden Durumumuz: Türkiye Madenciliği'nin 1950 Yılı Bilançosu", **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 41, 1951, s.5-16; "1951 Yılında Türkiye'de Madencilik Faaliyeti", **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 42-43, 1952a, s.8-25; "Maden Durumumuz: Türkiye Madenciliği'nin 1951 Yılı Bilançosu", **Maden Tetkik ve**

Tablo 1’de 1939 ile 1950 yılları arasındaki dönemde Türkiye’de amyant madenciliğine ait üretim değerleri verilmektedir.

**Tablo 1.** 1939 ile 1950 Arasındaki Dönemde Amyant Madenciliğine Ait Üretim Değerleri.

Yıllar	1923-1938		1939	1940	1941	1942	1943
	En Düşük	En Yüksek					
Amyant (ton)	4	668	88	98	146	293	133
			88	88	146	293	133
Yıllar	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950
Amyant (ton)	234	138	55	245	203	250	245
	234	138	55	245	203	250	245

**Kaynaklar:** Tamzok, 2008; Terzi, 2021; MTA, 1945b; MTA, 1947; MTA, 1950; MTA, 1951; MTA, 1953. Detaylar için <sup>81</sup> numaralı dipnota bakınız.

Amyant (asbest) madenciliğinde 1939-1950 arasında 55-293 ton arasında değişen miktarlarda üretim yapılmıştır. 1939-1950 arasında genel olarak üretimin artarak devam ettiği bir önceki döneme (1923-1938) kıyasla belirgin bir amyant üretim istikrarı yakalanamamıştır. İkinci Dünya Savaşı’nın sebep olduğu ihracat güçlükleri nedeniyle amyant üretimi 1938’e nazaran (668 ton) 1939 ve 1940’ta oldukça azalmıştır. Savaşın son yılına kadar inişli-çıkışlı eğilim sergileyen amyant üretiminde, 1945’teki üretimin ancak dörtte birinin satışı yapılabilmiş olup böylece 1946’da üretim 55 tona düşmüştür. 1947’den dönem sonuna kadar da en yüksek 250 ton üretim yapılmıştır. 1945-1950 arasında amyant FOB satış bedeli toplamı yaklaşık 115 bin TL olarak gerçekleşmiştir<sup>82</sup>.

Tablo 2’de 1939 ile 1950 yılları arasındaki dönemde Türkiye’de antimuan madenciliğine ait üretim değerleri verilmektedir.

**Arama Dergisi**, MTA, 42-43, 1952b, s.5-7; “Türkiye Madencilik Faaliyeti”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 44-45, 1953, s.1-11; Tamzok, a.g.m., 2008, s.194; Gülçer Üge, **Türkiye Ekonomisi ve Bütçe Analizi (1923-1950)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s.40-41; Yurtoğlu, a.g.e., s.115-157; Terzi, a.g.m., s.150-162.

<sup>82</sup> Yurtoğlu, a.g.e., s.136-137.

**Tablo 2.** 1939 ile 1950 Arasındaki Dönemde Antimuan Madenciliğine Ait Üretim Değerleri.

Yıllar	1923-1938		1939	1940	1941	1942	1943
	En Düşük	En Yüksek					
Antimuan (ton)	6	2.104	1.250 1.280 1.258	576 309 309	193 120 193	99 1.449 1.449	20 20 20
Yıllar	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950
Antimuan (ton)	141 141 141	86 87 86	159 78 159	273 273 273	1.310 1.316 1.316	1.156 1.156 1.156	3.220 8.220 3.220

**Kaynaklar:** Tamzok, 2008; Terzi, 2021; MTA, 1940a; MTA, 1941; MTA, 1943a; MTA, 1945b; MTA, 1947; MTA, 1950; MTA, 1951; MTA, 1953; Üge, 2010. Detaylar için <sup>81</sup> numaralı dipnota bakınız.

Antimuan madenciliğinde 1939-1949 arasında 20 ile 1.449 ton arasında değişen miktarlarda üretim yapılırken, 1950’de Cumhuriyet devrindeki en yüksek üretim miktarı olan 3.220 ton seviyesine ulaşılmıştır. Bu miktarın 1.458 tonu ihraç edilmiştir<sup>83</sup>. Bir önceki dönemde (1923-1938) olduğu gibi 1939-1945 arasındaki dönemde de belirgin bir üretim istikrarı yakalanamamıştır. Bunun aksine savaşın bitiminden dönem sonuna kadar muntazam bir üretim artış istikrarı sağlanmıştır. Bu yıllar arasında antimuan FOB satış bedeli toplamı yaklaşık 2,6 milyon TL seviyesinde gerçekleşmiştir<sup>84</sup>.

Tablo 3’te 1939 ile 1950 yılları arasındaki dönemde Türkiye’de bakır madenciliğine ait üretim değerleri verilmektedir.

**Tablo 3.** 1939 ile 1950 Arasındaki Dönemde Bakır Madenciliğine Ait Üretim Değerleri.

Yıllar	1923-1938		1939	1940	1941	1942	1943
	En Düşük	En Yüksek					
Bakır (ton)	13	2.488	5.918 5.917 6.736	8.764 8.531 8.757	10.509 10.510 10.507	8.258 8.250 8.257	9.730 9.730 9.730
Yıllar	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950
Bakır (ton)	11.050 11.050 11.050	9.858 9.848 9.858	10.050 10.050 10.050	10.080 10.080 10.080	10.970 10.979 10.979	11.283 11.283 11.283	11.700 11.700 11.700

**Kaynaklar:** Tamzok, 2008; Terzi, 2021; MTA, 1941; MTA, 1943a; MTA, 1945b; MTA, 1950; MTA, 1952a; MTA, 1952b; MTA, 1953; Üge, 2010. Detaylar için <sup>81</sup> numaralı dipnota bakınız.

<sup>83</sup> A.g.m., MTA, 1951, s.16.

<sup>84</sup> Yurtoğlu, a.g.e., s.127.

Bakır madenciliğinde, 1936-1937'den sonra Ergani ve Kuarshan madenlerinin devreye girmesiyle 1937 ve 1938'de sırasıyla 653 ve 2.488 ton bakır üretimi gerçekleştirilmiştir<sup>85</sup>. 1939'da ise 6.736 ton seviyesinde gerçekleşen bakır üretimi, İkinci Dünya Savaşı yıllarında inişli-çıkışlı bir eğilim gösterse de bu rakamın altına hiç düşmemiştir. Savaş sonrasında 1950 sonuna kadar ise düşüğe olsa kademeli bir artış ile temsil edilen bakır üretimi, 10 bin ton seviyesinin altına düşmemiştir. 1939-1945 arasında üretilen bakırın tamamı Etibank tarafından gerçekleştirilmiştir<sup>86</sup>. Üretilen bakırın büyük bir çoğunluğu ihraç edilmiştir. Tablo 4'te 1941-1950 yılları arasındaki dönemde Etibank tarafından gerçekleştirilen bakır ihracat verileri sunulmuştur.

**Tablo 4.** 1941-1950 Arasındaki Dönemde Etibank'ın Bakır İhracatı<sup>87</sup>.

Yıl	1941	1942	1943	1944	1945
Miktar (Ton)	1.253	5.288	11.864	3.228	378
Değer (TL)	833.775	4.786.537	15.128.437	4.141.160	358.780
Yıl	1946	1947	1948	1949	1950
Miktar (Ton)	20.463	6.974	1.244	7.230	6.316
Değer (TL)	16.933.601	8.205.374	1.716.183	8.424.681	8.588.004

1939'dan 1949'a kadar geçen sürede 107.277 ton toplam bakır üretimi gerçekleşirken bu miktarın yaklaşık %68,5'una karşılık gelen 73.442 tonu ihraç edilmiştir<sup>88</sup>. Savaşın getirdiği olumsuzluklara rağmen 1940'ın ilk 8 ayında 2 milyon TL'ye yakın<sup>89</sup>, 1941-1945 arasında yaklaşık 22 bin ton bakır satılarak 25,2 milyon TL'den fazla ihracat geliri elde edilmiştir. Bu dönemde yıllık olarak ortalama 4.402 ton bakır ile 5 milyon TL üzerinde gelir elde edilmiştir. Savaş sonrasındaki dönemde ise yıllık olarak ortalama 8.445 ton bakır ile 44 milyon TL'ye yakın bir gelir elde edilmiştir. 1946-1950 arasındaki dönemde 1941-1945 arasındaki döneme kıyasla yıllık ortalama iki kat daha fazla bakır ihraç edilirken 8 kat daha fazla gelir elde edilmiştir. 1950'de 11.700 ton ile o tarihe kadarki en yüksek bakır üretiminden yaklaşık 8,6 milyon TL değerindeki 6.316 ton bakırın 3.000 tonu ABD, 1.001 tonu Polonya, 865 tonu Çekos-

<sup>85</sup> Terzi, a.g.m., s.151-152.

<sup>86</sup> "Umumi Maden Durumu: Türkiye Madenciliğine Genel Bakış", **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 36, 1946b, s.194.

<sup>87</sup> A.g.m., MTA, 1954-1955, s.126.

<sup>88</sup> A.g.m., MTA, 1950, s.9.

<sup>89</sup> A.g.m., MTA, 1940b, s.467-468.

lavakya, 750 tonu Macaristan, 400 tonu İsviçre ve 300 tonu Fransa'ya ihraç edilmiştir<sup>90</sup>.

Tablo 5'te 1939 ile 1950 yılları arasındaki dönemde Türkiye'de borasit madenciliğine ait üretim değerleri verilmektedir.

**Tablo 5.** 1939 ile 1950 Arasındaki Dönemde Borasit Madenciliğine Ait Üretim Değerleri.

Yıllar	1923-1938		1939	1940	1941	1942	1943
	En Düşük	En Yüksek					
Borasit (ton)	4.664	17.881	15.170 14.699 15.170	5.018 5.380 5.380	5.035 2.266 2.190	-	-
Yıllar	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950
Borasit (ton)	-	5.034 5.034 5.034	2.210 2.210 2.210	3.608 3.608 3.608	5.314 5.314	7.082 7.082	9.764 9.764

**Kaynaklar:** Tamzok, 2008; Terzi, 2021; Yurtoğlu, 2019; MTA, 1941; MTA, 1943a; MTA, 1945b; MTA, 1946a; MTA, 1947; MTA, 1948; MTA, 1950; MTA, 1951. Detaylar için <sup>81</sup> numaralı dipnota bakınız.

1923-1938 arasında yaklaşık 4 bin ile 18 bin ton arasında düzensiz bir şekilde gerçekleşen borasit üretiminde, 1939-1950 arasındaki dönem içerisinde de istikrar sağlanamamıştır. 1939-1949 arasında borasit üretimi 2.210-15.170 ton arasında gerçekleşirken 1950'de 9.764 ton olmuştur. 1941 yılı sonunda mevcut borasit stokunun yükselmesi ve savaş nedeniyle yabancı ülkelere yapılan borasit ihracatının güçleşmesi üzerine Balıkesir-Susurluk-Sultançayırı madeni geçici olarak tatil edilmiştir. Bu madenden 1943'ün ilk yarısına kadar yaklaşık olarak toplam da 165 bin ton borasit üretimi yapılmıştır<sup>91</sup>. Savaş nedeniyle 1942, 1943 ve 1944 yıllarında üretim yapılamayan borasit madenciliğinde, 1945'ten 1950'ye kadar 33.012 ton üretim yapılmıştır. 1945-1950 arasında borasit FOB satış bedeli toplamı yaklaşık 4,5 milyon TL seviyesinde gerçekleşmiştir<sup>92</sup>. 1950'de borasit ihracatı 10.149 ton olmuştur<sup>93</sup>.

Tablo 6'da 1939 ile 1950 yılları arasındaki dönemde Türkiye'de cıva madenciliğine ait üretim değerleri verilmektedir.

<sup>90</sup> A.g.m., MTA, 1951, s.13; "Türkiye Madencilik Faaliyeti", **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 46-47, 1954-1955, s.126.

<sup>91</sup> A.g.m., MTA, 1943b, s.182-183.

<sup>92</sup> Yurtoğlu, a.g.e., s.146.

<sup>93</sup> A.g.m., MTA, 1951, s.16.



**Tablo 6.** 1939 ile 1950 Arasındaki Dönemde Cıva Madenciliğine Ait Üretim Değerleri.

Yıllar	1923-1938		1939	1940	1941	1942	1943
	En Düşük	En Yüksek					
Cıva (şişe)	6	823	395 359 359	481 493 493	354 237 354	271 176 271	186 186
Yıllar	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950
Cıva (şişe)	97 97	158 158 158	-	98 98 98	27	-	-

**Kaynaklar:** Tamzok, 2008; Terzi, 2021; Yurtoğlu, 2019; MTA, 1940a; MTA, 1941; MTA, 1943a; MTA, 1946a; MTA, 1947; MTA, 1948. Detaylar için <sup>81</sup> numaralı dipnota bakınız.

Cıva madenciliğinde Cumhuriyet'in ilk yıllarında olduğu gibi 1939-1950 arasındaki dönemde de istikrar sağlanamamış, 27 ile 493 şişe arasında değişen miktarlarda üretim yapılmıştır. 1923'ten sonra ilk yirmi yıl içerisinde toplam 5.349 şişe cıva, iç ve dış pazarlara satılmıştır<sup>94</sup>. Savaş sonrasında üretim kesintili olarak sürmüş ve 3 yıl üretim yapılamamıştır. 1945-1948 arasında yaklaşık FOB satış bedeli toplamı 127 bin TL olan cıva satışı gerçekleşmiştir<sup>95</sup>.

Tablo 7'de 1939 ile 1950 yılları arasındaki dönemde Türkiye'de çimentoaya ait üretim değerleri verilmektedir.

**Tablo 7.** 1939 ile 1950 Arasındaki Dönemde Çimento Üretim Değerleri.

Yıllar	1923-1938		1939	1940	1941	1942	1943
	En Düşük	En Yüksek					
Çimento (ton)	6.847	267.568	274.742 274.742 274.241	267.058 267.058 267.058	272.921 272.919	210.853 210.853	151.471
Yıllar	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950
Çimento (ton)	285.348	-	-	-	-	375.000	309.456

**Kaynaklar:** Tamzok, 2008; Terzi, 2021; MTA, 1940a; MTA, 1941; MTA, 1943a; MTA, 1945b; MTA, 1950; MTA, 1951. Detaylar için <sup>81</sup> numaralı dipnota bakınız.

Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki ithalatın büyük bir bölümünü oluşturan çimento da üretim, yeni fabrikaların kurulmasıyla düzenli olarak artarak 1938'de 267.568 ton olarak gerçekleşmiştir<sup>96</sup>. 1939'da artarak 274.742 tona ulaşan

<sup>94</sup> A.g.m., MTA, 1945b, s.273.

<sup>95</sup> Yurtoğlu, a.g.e., s.130.

<sup>96</sup> Terzi, a.g.m., s.154-155.

üretim, savaş sırasında düzensiz şekilde yapılmıştır. 1945'te Sümerbank Çimento Fabrikalarının (Sivas, Zeytinburnu ve Ankara) üretimi toplam da yaklaşık 192,5 bin ton olarak gerçekleşirken bu miktarın yaklaşık 172 bin tonu satılmıştır. Aynı yıl İstanbul-Kartal'da özel sermaye tarafından işletilen fabrikada ise 97.720 ton çimento üretimi yapılmış, 99.482 ton satış olmuştur<sup>97</sup>. Dönem sonuna doğru toplam üretim 1949'da 375.000 ton ve 1950'de 309.456 ton olmuştur.

Tablo 8'de 1939 ile 1950 yılları arasındaki dönemde Türkiye'de çinko madenciliğine ait üretim değerleri verilmektedir.

**Tablo 8.** 1939 ile 1950 Arasındaki Dönemde Çinko Madenciliğine Ait Üretim Değerleri.

Yıllar	1923-1938		1939	1940	1941	1942	1943
	En Düşük	En Yüksek					
Çinko (ton)	1.477	18.243	13.610 13.616	-	-	-	-
Yıllar	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950
Çinko (ton)	-	-	-	-	-	-	-

Kaynaklar: Tanzok, 2008; Terzi, 2021; MTA, 1945b. Detaylar için <sup>81</sup> numaralı dipnota bakınız.

1923-1938 arasındaki dönemde çinko üretimi, 1.477 ile 18.243 ton arasında değişen miktarlarda dalgalı bir eğilim izlemiştir. 1939'da 13.616 ton üretim seviyesine çıkmıştır. 1923-1940 arasında toplam 132.855 ton çinko cevheri ile bunun yanında 98.911 ton çinkolu kurşun cevheri üretilmiştir. Savaş yıllarındaki ihracat güçlükleri yüzünden çinko madenlerinde özel girişimciler tarafından üretim yapılamamıştır<sup>98</sup>.

Tablo 9'da 1939 ile 1950 yılları arasındaki dönemde Türkiye'de demir madenciliğine ait üretim değerleri verilmektedir.

<sup>97</sup> A.g.m., MTA, 1946a, s.14-15.

<sup>98</sup> A.g.m., MTA, 1943b, s.182-183; A.g.m., MTA, 1945b, s.271; Terzi, a.g.m., s.156.

**Tablo 9.** 1939 ile 1950 Arasındaki Dönemde Demir Madenciliğine Ait Üretim Değerleri.

Yıllar	1923-1938		1939	1940	1941	1942	1943
	En Düşük	En Yüksek					
	76.512		239.040	130.340	59.184	19.044	90.432
Demir (ton)			232.076	130.337	60.734	19.044	91.751
			232.075	130.337	60.754	19.044	91.751
Yıllar	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950
	90.432	124.780	112.210	145.590	185.430	209.648	220.847
Demir (ton)	90.450	125.708	112.210	145.820	185.434	209.648	231.827
	90.430	125.708	112.210	145.820	185.434	209.384	233.591

Kaynaklar: Tamzok, 2008; Terzi, 2021; MTA, 1940a; MTA, 1941; MTA, 1945b; MTA, 1950; MTA, 1951; MTA, 1952a; Üge, 2010. Detaylar için <sup>81</sup> numaralı dipnota bakınız.

Cumhuriyet döneminde demir üretimi, Sivas-Divriği'nde 1938'de başlamıştır<sup>99</sup>. 1938'de 76.512 ton olan demir üretimi 1939'da 239.040 tona ulaşmış, savaşın başlamasıyla düşüşe geçmiştir. Savaş sırasında yaşanan üretim düşüşünde, Karabük Demir ve Çelik Fabrikası'nın ihtiyaç duyduğu demir miktarına göre üretim ayarlamasının yapılmasının da etkisi olmuştur<sup>100</sup>. Savaş yıllarında ülkedeki Etibank'ın demir üretimindeki payı %100 olarak gerçekleşmiştir<sup>101</sup>. 1946'dan 1950'ye kadar olan dönemde demir üretimi istikrarlı bir şekilde artış sergilemiş, 1950'de 231.827 ton seviyesine erişmiştir. Divriği demir madeninden 1939 ile 1949 arasında toplamda 1.403.211 ton demir üretimi yapılmıştır<sup>102</sup>. 1950'nin Ekim ayında demir üretimine başlayan hususi işletmeler 3 aylık dönemde toplamda 1.500 tonluk üretim gerçekleştirmiştir<sup>103</sup>.

Tablo 10'da 1939 ile 1950 yılları arasındaki dönemde Türkiye'de kil madenciliğine ait üretim değerleri verilmektedir.

<sup>99</sup> A.g.m., MTA, 1945b, s.262.

<sup>100</sup> Demir, a.g.e., s.117.

<sup>101</sup> A.g.m., MTA, 1946b, s.194.

<sup>102</sup> A.g.m., MTA, 1950, s.9.

<sup>103</sup> A.g.m., MTA, 1951, s.15.

**Tablo 10.** 1939 ile 1950 Arasındaki Dönemde Kil Madencilğine Ait Üretim Değerleri.

Yıllar	1923-1938		1939	1940	1941	1942	1943
	En Düşük	En Yüksek					
Kil (ton)	745	8.583	7.221	6.896	8.212	7.747	7.500
Yıllar	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950
Kil (ton)	-	-	-	-	-	-	-

**Kaynaklar:** Tamzok, 2008; Terzi, 2021; MTA, 1945b. Detaylar için <sup>81</sup> numaralı dipnota bakınız.

Kil madencilğinde 1923-1938 arasındaki dönemde 745 ile 8.583 ton arasında değişen miktarlarda yapılan üretim 1939-1943 arasındaki dönemde 6.896 ile 8.212 ton arasında gerçekleşmiştir. 1923-1938 arasında toplamda 89.095 ton kil üretimi yapılmış, yıllık ortalaması 5.568 ton olmuştur. 1939-1943 arasındaki beş yılda ise toplamda 37.576 tonluk bir üretim yapılmış, yıllık ortalaması bir önceki döneme göre artarak 7.515 ton olarak gerçekleşmiştir<sup>104</sup>.

Tablo 11’de 1939 ile 1950 yılları arasındaki dönemde Türkiye’de krom madencilğine ait üretim değerleri verilmektedir.

**Tablo 11.** 1939 ile 1950 Arasındaki Dönemde Krom Madencilğine Ait Üretim Değerleri.

Yıllar	1923-1938		1939	1940	1941	1942	1943
	En Düşük	En Yüksek					
Krom (ton)	3.400	213.830	183.530	169.820	135.714	116.340	154.510
			191.644	182.327	150.129	144.704	146.836
			191.644	169.823	150.303	144.704	160.768
Yıllar	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950
Krom (ton)	182.100	146.710	103.160	156.600	285.720	451.566	422.800
	184.573	146.997	109.302	102.805	285.353	451.566	472.792
	184.573	148.069	103.059	156.603	285.723	451.566	422.792

**Kaynaklar:** Tamzok, 2008; Terzi, 2021; MTA, 1940a; MTA, 1941; MTA, 1943a; MTA, 1945b; MTA, 1951; MTA, 1952a; MTA, 1952b; MTA, 1953; Üge, 2010. Detaylar için <sup>81</sup> numaralı dipnota bakınız.

Cumhuriyet’in ilk on beş yıllık döneminde toplam 1 milyon tondan fazla krom üretimi gerçekleştirilmiş ve bunların ihracı yoluyla ülkeye önemli miktarlarda döviz girdisi sağlanmıştır<sup>105</sup>. 1938’de 213.830 ton olan krom üretimi, savaş yıllarında ihracatın güçleşmesiyle önemli derecede düşüş yaşayarak 1942’de

<sup>104</sup> A.g.m., MTA, 1945b, s.281; Terzi, a.g.m., s.163; Yurtoğlu, a.g.e., s.148.

<sup>105</sup> A.g.m., MTA, 1945b, s.266-267; Terzi, a.g.m., s.157.

116 bin ton seviyesinde gerçekleşmiş, savaşın bitişine kadar da düzensiz olarak devam etmiştir. 1946'dan sonra muntazam bir şekilde artarak dönem sonunda 1950'de 400 bin tonu aşmıştır. Ülkede toplam üretilen krom içerisinde Etibank'ın payı 1939-40'ta %54 iken 1941-1944 arasında %40-52 arasında gerçekleşmiş, 1945'te tekrar artarak %57 seviyesine ulaşmıştır<sup>106</sup>. Bu dönemde krom, ülkenin ihtiyaç duyduğu dövizin temini için ihracatın önemli bir kalemini oluşturmuştur. Tablo 12'de 1941-1950 yılları arasındaki dönemde Etibank tarafından gerçekleştirilen krom ihracat verileri sunulmuştur.

**Tablo 12.** 1941-1950 Arasındaki Dönemde Etibank'ın Krom İhracatı<sup>107</sup>.

Yıl	1941	1942	1943	1944	1945
Miktar (Ton)	63.786	57.868	12.301	106.217	40.141
Değer (TL)	2.027.295	2.656.355	994.995	8.005.464	2.863.391
Yıl	1946	1947	1948	1949	1950
Miktar (Ton)	11.901	78.129	135.931	152.226	143.772
Değer (TL)	970.154	7.536.950	16.382.358	19.762.592	17.108.480

Savaşın getirdiği olumsuzluklara rağmen 1940'ın ilk 8 ayında 3 milyon TL'nin üzerinde krom ihracatından gelir elde edilmiştir<sup>108</sup>. 1941-1945 arasında savaş yıllarını kapsayan beş yıllık dönemde Etibank, değeri 16,5 milyon TL'nin üzerinde 280.313 ton krom ihracatı gerçekleştirmiştir. Savaş sonrasındaki beş yıllık dönemde ise bu miktarlar sırasıyla yaklaşık 3,7 ve 1,9 kat artış göstererek değeri 61,7 milyon TL'nin üzerinde 521.959 ton krom ihracatı gerçekleştirilmiştir.

Savaş sırasında 1943 ve 1944'te sırasıyla 90 bin ton ve 45 bin ton krom ile bazı maddeler Almanya'ya satılmıştır. 1943'te 41.250 ton krom ABD'ye ihraç edilmiştir<sup>109</sup>. 1947'de ise yaklaşık 7,5 milyon TL değerinde 78.129 ton krom cevherinden 34.054 tonu Fransa, 26.820 tonu Amerika, 14.598 tonu Norveç ve kalan 2.657 tonu da İsveç, İtalya ve Avusturya'ya satılmıştır<sup>110</sup>. 1939'dan 1949'a kadar geçen sürede toplam krom üretimi 2.083.906 tona ulaşırken bu miktarın yaklaşık %84'üne karşılık gelen 1.739.386 tonun ihracatı gerçekleş-

<sup>106</sup> A.g.m., MTA, 1946b, s.194.

<sup>107</sup> A.g.m., MTA, 1954-1955, s.126.

<sup>108</sup> A.g.m., MTA, 1940b, s.467-468.

<sup>109</sup> Demir, a.g.e., s.74-75.

<sup>110</sup> A.g.m., MTA, 1948, s.8.

miştir<sup>111</sup>. 1950’de devlet ve özel işletmelerde toplam 422.792 ton krom üretimi yapılırken, bu miktarın 354.595 tonu ihraç edilmiştir<sup>112</sup>. Bu ihracatın yaklaşık %40’ına denk gelen 17,1 milyon TL değerindeki 143.772 tonu Etibank tarafından yapılmıştır.

Tablo 13’te 1939 ile 1950 yılları arasındaki dönemde Türkiye’de kurşun madenciliğine ait üretim değerleri verilmektedir.

**Tablo 13.** 1939 ile 1950 Arasındaki Dönemde Kurşun Madenciliğine Ait Üretim Değerleri.

Yıllar	1923-1938		1939	1940	1941	1942	1943
	En Düşük	En Yüksek					
Kurşun (ton)	1.456	16.162	17.906 17.906	595 3.640	-	-	-
Yıllar	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950
Kurşun (ton)	-	-	150 150	2.128 2.128	8.506 8.506	497 697	110 110

**Kaynaklar:** Tamzok, 2008; Terzi, 2021; MTA, 1945b; MTA, 1950; MTA, 1951; Üge, 2010. Detaylar için <sup>81</sup> numaralı dipnota bakınız.

418

Cumhuriyet’in ilk on beş yıllık döneminde kurşun üretimi 1.456 ile 16.162 ton arasında gerçekleşmiştir. Üretim, 1939’da 18 bin tondan 1940’ta 3 bin ton seviyesine düşmüştür. Savaş yıllarından sonra 1950’ye kadar olan dönemde oldukça dalgalı bir seyir izleyen üretim, 1949-1950’lerde ise 700 tonun altına düşmüştür.

Tablo 14’te 1939 ile 1950 yılları arasındaki dönemde Türkiye’de kükürt madenciliğine ait üretim değerleri verilmektedir.

<sup>111</sup> A.g.m., MTA, 1950, s.8.

<sup>112</sup> A.g.m., MTA, 1951, s.11-12.

**Tablo 14.** 1939 ile 1950 Arasındaki Dönemde Kükürt Madenciliğine Ait Üretim Değerleri.

Yıllar	1923-1938		1939	1940	1941	1942	1943
	En Düşük	En Yüksek					
Kükürt (ton)	12	3.894	2.606 2.601 2.601	3.651 2.396 3.666	2.176 2.176 2.176	2.738 3.100 2.738	2.379 3.379 3.379
Yıllar	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950
Kükürt (ton)	3.402 3.402 3.331	4.154 3.780 4.154	3.018 2.364,4 3.018	2.662 2.653 2.662	2.597 2.407 2.597	3.043 3.095	6.000 6.001 6.006

**Kaynaklar:** Tamzok, 2008; Terzi, 2021; Yurtoğlu, 2019; MTA, 1940a; MTA, 1941; MTA, 1945b; MTA, 1946a; MTA, 1950; MTA, 1951; MTA, 1952b. Detaylar için <sup>81</sup> numaralı dipnota bakınız.

1928’de hususi girişimciler ile başlayan kükürt üretimi 1935’te Keçiborlu Kükürt İşletmelerinin devletleştirilmesine kadar 12-300 ton arasında iken bu tarihten sonra 1938’e kadar 2.178 ile 3.894 ton arasında gerçekleşmiştir<sup>113</sup>. 1939-1949 arasında 2.176-4.154 ton arasında değişen miktarlardaki kükürt üretimi, dönem sonunda 1950’de 6 bin ton seviyesine ulaşmıştır. Savaş yıllarında 1939-1945 arasında yıllık ortalama 3.158 ton kükürt üretimi yapılırken, savaş sonrasında 1946-1950 arasında ise yıllık ortalama 3.475 ton kükürt üretimi gerçekleşmiştir. 1932 ile 1943 arasında kadar toplam da 21.968 ton kükürt iç pazarlara satılmıştır. 1939’da kükürt üretiminin %42’si Etibank tarafından gerçekleşirken bu oran artarak 1944’te %98 ve 1945’te %91 olarak gerçekleşmiştir<sup>114</sup>. 1945-1950 arasında FOB satış bedeli toplamı yaklaşık 5,7 milyon TL olan kükürt satışı gerçekleşmiştir<sup>115</sup>.

Tablo 15’te 1939 ile 1950 yılları arasındaki dönemde Türkiye’de linyit madenciliğine ait üretim değerleri verilmektedir.

<sup>113</sup> Terzi, a.g.m., s.157-158.

<sup>114</sup> A.g.m., MTA, 1943b, s.182-183; A.g.m., MTA, 1946b, s.194.

<sup>115</sup> Yurtoğlu, a.g.e., s.115.

**Tablo 15.** 1939 ile 1950 Arasındaki Dönemde Linyit Madenciliğine Ait Üretim Değerleri.

Yıllar	1923-1938		1939	1940	1941	1942	1943
	En Düşük	En Yüksek					
Linyit (ton)	253	145.706	159.995 <b>151.257</b> 189.502	229.247 <b>219.575</b> 229.249	301.394 <b>264.191</b> 311.394	390.398 <b>408.872</b> 390.398	624.789 <b>624.789</b> <b>589.926</b>
Yıllar	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950
Linyit (ton)	763.703 763.709 <b>698.829</b>	725.220 725.227 725.317	603.532 603.552 603.531	840.007 818.379 840.007	1.010.09 999.047 1.010.093	1.271.936 1.271.936 <b>1.271.936</b>	1.213.368 1.214.452 <b>1.214.452</b>

**Kaynaklar:** Tamzok, 2008; Terzi, 2021; Yurtoğlu, 2019; MTA, 1940a; MTA, 1941; MTA, 1943a; MTA, 1945b; MTA, 1946a; MTA, 1947; MTA, 1948; MTA, 1950; MTA, 1951; MTA, 1952a; MTA, 1952b; MTA, 1953; Üge, 2010. Detaylar için <sup>81</sup> numaralı dipnota bakınız.

1923-1930 arasındaki dönemde dalgalı bir üretim eğilimine sahip linyit madenciliği, 1931'den sonra 1938'e kadar genellikle düzenli olarak artarak devam etmiş ve 145 bin ton seviyesine ulaşmıştır. Bu miktar 1939-1950 arasında ufak dalgalanmalar yaşasa da artarak devam etmiş, 1950'de 1,2 milyon ton seviyesini aşmıştır. 1939-1941 arasında linyit üretiminin %64'ü Etibank tarafından gerçekleştirirken bu oran düzenli olarak artarak 1945'te %81 olarak gerçekleşmiştir<sup>116</sup>. 1925'ten 1943 yılı ortasına kadar toplam da 2 milyon tona yakın linyit iç piyasaya satılmıştır<sup>117</sup>. 1939'dan 1949'a kadar geçen sürede linyit üretimi toplamda 6.927.182 tonu bulmuştur. 1950'de ise devlet işletmelerinin linyit üretimi 983.740 ton olup, bu işletmelerin haricinde Devlet Demiryolları tarafından işletilen Çeltik madeni ile hususi eşhasın üretimleri ise 229.628 tonu bulmuştur<sup>118</sup>. Böylece 1950'de 1939'a göre linyit üretimi yaklaşık 6,5 kat artmıştır. 1945-1950 arasında linyit madenciliğinde FOB satış bedeli toplamı yaklaşık 73 milyon TL seviyesinde gerçekleşmiştir<sup>119</sup>.

Tablo 16'da 1939 ile 1950 yılları arasındaki dönemde Türkiye'de lüle taşı madenciliğine ait üretim değerleri verilmektedir.

<sup>116</sup> A.g.m., MTA, 1946b, s.194; Terzi, a.g.m., s.158-159.

<sup>117</sup> A.g.m., MTA, 1943b, s.176.

<sup>118</sup> A.g.m., MTA, 1950, s.8; A.g.m., MTA, 1951, s.8-10.

<sup>119</sup> Yurtoğlu, a.g.e., s.110.



**Tablo 16.** 1939 ile 1950 Arasındaki Dönemde Lüle taşı Madenciliğine Ait Üretim Değerleri.

Yıllar	1923-1938		1939	1940	1941	1942	1943
	En Düşük	En Yüksek					
Lületaşı (sandık)	41	1.779	317 335	517 412	238 305	369 331	194 174
Yıllar	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950
Lületaşı (sandık)	228 164	817 817	625 625	208 129	387 387	256 236	265 265

**Kaynaklar:** Tamzok, 2008; Terzi, 2021; Yurtoğlu, 2019; MTA, 1940a; MTA, 1941; MTA, 1945b; MTA, 1947; MTA, 1948; MTA, 1950; MTA, 1951; Öge, 2010. Detaylar için <sup>81</sup> numaralı dipnota bakınız.

Lüle taşı üretimi, 1923'ten 1938'e kadar 41 ile 1.779 sandık arasında değişirken savaş yıllarında 1939-1945 arasında da inişli-çıkışlı olarak 164 ile 817 sandık arasında gerçekleşmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar ihracat ürünleri arasında yer alan lüle taşında üretim savaş yıllarında azalmıştır. Savaş sonrasında 1950'ye kadar olan süreçte de benzer şekilde istikrarsız bir üretim gerçekleşmiştir. 1923-1942 arasında iç ve dış pazarlara toplam 10.064 sandık lüle taşı satılmıştır. 1945-1950 arasında lüle taşı FOB satış bedeli toplamı yaklaşık 449 bin TL olarak gerçekleşmiştir<sup>120</sup>.

Tablo 17'de 1939 ile 1950 yılları arasındaki dönemde Türkiye'de maden suyuna ait üretim değerleri verilmektedir.

**Tablo 17.** 1939 ile 1950 Arasındaki Dönemde Maden Suyu Üretim Değerleri.

Yıllar	1923-1938		1939	1940	1941	1942	1943
	En Düşük	En Yüksek					
Maden Suyu (litre)	100.209	980.675	855.785 855.785 837.300	1.015.696 1.015.696 1.027.333	937.786 937.786 937.786	1.347.977 1.347.977 1.035.590	686.965 611.394
Yıllar	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950
Maden Suyu (litre)	714.370 720.701 801.650	860.358 860.958 843.239	1.027.273 704.891	881.566	1.055.733	1.062.201 1.060.982	906.549

**Kaynaklar:** Tamzok, 2008; Terzi, 2021; Yurtoğlu, 2019; MTA, 1940a; MTA, 1941; MTA, 1943a; MTA, 1945b; MTA, 1946a; MTA, 1947; MTA, 1950; MTA, 1951. Detaylar için <sup>81</sup> numaralı dipnota bakınız.

<sup>120</sup> A.g.m., MTA, 1943b, s.182-183; Terzi, a.g.m., s.159; Yurtoğlu, a.g.e., s.151-154.

Afyon, Kisarna (Trabzon) ve Uludağ (Bursa)'da şişelere doldurularak satışı yapılan maden suyunda üretim, 1928-1938 arasındaki dönemde kesintisiz olarak artış eğiliminde 100 ile 980 bin litre arasında gerçekleşmiştir. Savaş yıllarında ise istikrarsız olarak devam eden üretim 600 bin litre seviyelerine kadar gerilemiştir. Savaş sonrasında da üretimde bir istikrar sağlanamamış ancak 1 milyon ton litre seviyesinin üzerinde önceki dönemlere göre yüksek miktarlarda üretimler yapılmıştır. 1928-1942 arasında iç pazara satılmak üzere toplamda 8.545.683 litre maden suyu çıkarılmıştır<sup>121</sup>. 1940'tan 1949'a kadar olan dönemde toplamda 8.939.549 litre maden suyu üretimi gerçekleşmiştir<sup>122</sup>. 1950'de üretim 906.549 litre olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 18'de 1939 ile 1950 yılları arasındaki dönemde Türkiye'de manganez madenciliğine ait üretim değerleri verilmektedir.

**Tablo 18.** 1939 ile 1950 Arasındaki Dönemde Manganez Madenciliğine Ait Üretim Değerleri.

Yıllar	1923-1938		1939	1940	1941	1942	1943
	En Düşük	En Yüksek					
Manganez (ton)	13	15.600	519 518	560	1.360 1.360	3.313 3.313	834 2.684
Yıllar	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950
Manganez (ton)	1.865 1.970	5.095 5.095	2.370 1.793	5.833 5.833	8.327 8.327	22.576 22.576	30.978 32.178

**Kaynaklar:** Tamzok, 2008; Terzi, 2021; Yurtoğlu, 2019; MTA, 1943a; MTA, 1945b; MTA, 1947; MTA, 1950; MTA, 1951; Üge, 2010. Detaylar için <sup>81</sup> numaralı dipnota bakınız.

Manganez madenciliğinde 1925'ten 1938'e kadar inişli-çıkışlı olarak 13 ile 15.600 ton arasında değişen miktarlarda üretim gerçekleşmiştir<sup>123</sup>. 1939-1945 arasında da benzer olarak manganez üretimi düzensiz devam etmiş ve en yüksek 5.095 ton olarak gerçekleşmiştir. 1925-1944 arasında toplam 50 bin tona yakın yapılan manganez üretimi iç piyasanın yanında dış piyasalara da satılmıştır. Savaşın bitimiyle 1946'dan itibaren üretim muntazam olarak artış eğiliminde devam etmiş, 1950'de 31 bin ton seviyesine ulaşmış, bu miktarın 18.545 tonu ihraç edilmiştir<sup>124</sup>. 1945-1950 arasında manganez FOB satış bedeli toplamı yaklaşık 3,6 milyon TL olmuştur<sup>125</sup>.

<sup>121</sup> A.g.m., MTA, 1943b, s.184; A.g.m., MTA, 1946b, s.13; Terzi, a.g.m., s.160.

<sup>122</sup> Yurtoğlu, a.g.e., s.157.

<sup>123</sup> Terzi, a.g.m., s.161.

<sup>124</sup> A.g.m., MTA, 1951, s.16.

<sup>125</sup> Yurtoğlu, a.g.e., s.135.

Tablo 19’da 1939 ile 1950 yılları arasındaki dönemde Türkiye’de manyezit madenciliğine ait üretim değerleri verilmektedir.

**Tablo 19.** 1939 ile 1950 Arasındaki Dönemde Manyezit Madenciliğine Ait Üretim Değerleri.

Yıllar	1923-1938		1939	1940	1941	1942	1943
	En Düşük	En Yüksek					
Manyezit (ton)	286	2.247	493 493	845	1.900	115	137
Yıllar	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950
Manyezit (ton)	797 797	798 908	100 100	890 860	3.620 3.621	6.370 6.370	460 450
<b>Kaynaklar:</b> Tamzok, 2008; Terzi, 2021; Yurtoğlu, 2019; MTA, 1945b; MTA, 1947; MTA, 1948; MTA, 1950; MTA, 1951. Detaylar için <sup>81</sup> numaralı dipnota bakınız.							

Manyezit üretimi 1929-1938 arasında 286-2.247 ton arasında gerçekleşmiştir. Savaş yıllarında 115-1.900 ton arasında istikrarsız olarak yapılan üretim, 1946’dan dönem sonuna kadar da benzer şekilde devam etmiştir. 1949’da o döneme kadar en yüksek üretim miktarı olan 6.370 ton seviyesine ulaşmıştır. 1942’ye kadar toplamda 14.040 ton manyezit üretimi gerçekleşmiştir<sup>126</sup>. 1945’ten 1950’ye kadar olan dönemde manyezit madenciliğinde FOB satış bedeli toplamı yaklaşık 359 bin TL olarak gerçekleşmiştir<sup>127</sup>.

Tablo 20’de 1939 ile 1950 yılları arasındaki dönemde Türkiye’de taş kömürü madenciliğine ait üretim değerleri verilmektedir.

**Tablo 20.** 1939 ile 1950 Arasındaki Dönemde Taş Kömürü Madenciliğine Ait Üretim Değerleri.

Yıllar	1923-1938		1939	1940	1941	1942	1943
	En Düşük	En Yüksek					
Taş Kömürü (ton)	597.000	2.589.000	2.696.000 2.696.397 2.696.397	3.019.000 3.019.458 3.019.458	3.019.000 3.019.626 3.019.626	2.509.000 2.509.614 3.508.614	3.165.000 3.165.741 3.165.741
Yıllar	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950
Taş Kömürü (ton)	3.559.000 3.559.948 3.559.948	3.719.000 3.719.708 3.719.708	3.830.000 3.850.536 3.830.245	3.946.240 3.946.245 3.945.119	4.022.810 4.021.797 4.021.797	4.181.375 4.181.375 4.181.375	4.360.000 4.360.598 4.360.598
<b>Kaynaklar:</b> Tamzok, 2008; Terzi, 2021; MTA, 1940a; MTA, 1941; MTA, 1943a; MTA, 1945b; MTA, 1950; MTA, 1951; MTA, 1952a; MTA, 1952b; MTA, 1953. Detaylar için <sup>81</sup> numaralı dipnota bakınız.							

<sup>126</sup> A.g.m., MTA, 1943b, s.182-183.

<sup>127</sup> Yurtoğlu, a.g.e., s.143.

Taş kömürü madenciliği, 1923'te 597 bin tondan 1938'e düzenli olarak artarak 2,5 milyon ton seviyesine ulaşmıştır. Taş kömürü üretiminde Etibank'ın payı 1939'da %29, 1940'ta %34 iken devletleştirme çalışmaları ile 1941'den sonra %100 seviyesine çıkmıştır<sup>128</sup>. Üretimde Cumhuriyet'in ilk yıllarında sağlanan düzenli artış savaş yıllarında da (1942 hariç) sürmüştür. Bu artış devam ederek dönem sonunda 1950'de 4,3 milyon ton seviyesine ulaşmıştır. Böylece 1950'de ulaşılan üretim miktarı 1945'e göre yaklaşık %17, 1939'a göre ise %62 oranında arttırılmıştır. 1923 ile 1938 arasındaki dönemde toplam 26.198.172 ton taş kömürü üretimi gerçekleştirilirken 1939 ile 1949 arasındaki dönemde ise toplam 38.689.445 ton üretim gerçekleştirilmiştir<sup>129</sup>. Üretilen taş kömürünün bir kısmı ihraç edilmiştir. Tablo 21'de 1941-1950 yılları arasındaki dönemde Etibank tarafından gerçekleştirilen taş kömürü ihracat verileri sunulmuştur.

**Tablo 21.** 1941-1950 Arasındaki Dönemde Etibank'ın Taş Kömürü İhracatı<sup>130</sup>.

Yıl	1941	1942	1943	1944	1945
Miktar (Ton)	12.048	2.761	3.499	3.827	8.591
Değer (TL)	97.986	39.700	73.200	80.300	188.800
Yıl	1946	1947	1948	1949	1950
Miktar (Ton)	198.904	92.732	7.086	5.386	5.370
Değer (TL)	8.072.612	5.671.517	486.011	382.252	247.262

Taş kömürü ihracatı 1936'da 546.000 ton iken giderek azalmış ve savaş yıllarında önemsiz bir düzeyde seyretmiştir<sup>131</sup>. 1941-1945 arasında taş kömüründen toplam 30.726 ton ile 480 bin TL'ye yakın ihracat geliri elde edilirken, bu miktar ve tutar 1946 ve 1947'de yükselerek toplam da 291.636 ton ile yaklaşık 13,7 milyon TL seviyesine ulaşmıştır. Ancak sonraki yıllarda tekrar düşerek 1950'de 5 bin ton ile yaklaşık 250 bin TL olmuştur. 1941-1945 arasındaki dönemde yıllık ortalama 6.145 ton taş kömürü ihraç edilirken 1946-1950 arasındaki dönemde yıllık ortalama 61.896 ton ihraç edilmiştir.

Tablo 22'de 1939 ile 1950 yılları arasındaki dönemde Türkiye'de tuz madenciliğine ait üretim değerleri verilmektedir.

<sup>128</sup> Ag.m., MTA, 1946b, s.194.

<sup>129</sup> A.g.m., MTA, 1950, s.6.

<sup>130</sup> A.g.m., MTA, 1954-1955, s.126.

<sup>131</sup> Tamzok, a.g.m., 2008, s.195.

**Tablo 22.** 1939 ile 1950 Arasındaki Dönemde Tuz Madenciliğine Ait Üretim Değerleri.

Yıllar	1923-1938		1939	1940	1941	1942	1943
	En Düşük	En Yüksek					
Tuz (ton)	94.261	169.992	177.984	181.244	202.872	206.352	212.388
Yıllar	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950
Tuz (ton)	200.136	204.163	602.304	262.945	266.160	316.344	-

**Kaynaklar:** Tamzok, 2008; Terzi, 2021; MTA, 1945b; MTA, 1947; MTA, 1950. Detaylar için <sup>81</sup> numaralı dipnota bakınız.

Cumhuriyet döneminde Tekel İdaresi tarafından işletilen tuz madenlerinde üretim 1925'te yaklaşık 94 bin ton iken artarak 1938'de 170 bin ton seviyesine erişmiştir<sup>132</sup>. Bu üretim 1939'dan itibaren de büyük çoğunlukla düzenli olarak artarak 1949'da 316 bin ton seviyesine ulaşmıştır. 1939-1945 arasındaki dönemde yıllık ortalama 197.877 ton olan tuz üretimi, 1946-1949 arasındaki dönemde artarak 361.938 ton olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 23'te 1939 ile 1950 yılları arasındaki dönemde Türkiye'de zımpara madenciliğine ait üretim değerleri verilmektedir.

**Tablo 23.** 1939 ile 1950 Arasındaki Dönemde Zımpara Madenciliğine Ait Üretim Değerleri.

Yıllar	1923-1938		1939	1940	1941	1942	1943
	En Düşük	En Yüksek					
Zımpara (ton)	3.267	12.983	9.978	8.556	5.142	9.259	7.811
			9.528	8.761	6.042	10.319	2.712
			9.978	8.761	850	10.319	7.811
Yıllar	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950
Zımpara (ton)	100	2.106	8.451	11.830	7.861	8.912	1.421
	100	2.168	8.451	11.831	7.861	8.912	1.421
	100	2.106	8.451	12.594	7.861	8.912	1.421

**Kaynaklar:** Tamzok, 2008; Terzi, 2021; Yurtoğlu, 2019; MTA, 1941; MTA, 1943a; MTA, 1945b; MTA, 1947; MTA, 1948; MTA, 1950; MTA, 1951; Üge, 2010. Detaylar için <sup>81</sup> numaralı dipnota bakınız.

Zımpara üretimi inişli-çıkışlı olarak 1923-1934 arasında 3 ile 11 bin ton seviyesinde iken 1935-1938 arasında 12 bin ton seviyesinde gerçekleşmiştir<sup>133</sup>. Üretim 1939'dan sonra düşüşe geçmiş ve düzenli bir şekilde yapılamamıştır. 1944'te 100 ton seviyesine kadar düşmüştür. Savaş sonrasında 1949'a kadar yüksek değerlerde seyreden üretim 7.861 tonun altına düşmemiştir. Ancak dö-

<sup>132</sup> A.g.m., MTA, 1945b, s.280.

<sup>133</sup> Terzi, a.g.m., s.162.

nem sonunda tekrar düşerek 1950’de 1.421 ton olmuştur. 1945-1950 arasındaki dönemde zımpara madenciliğinde FOB satış bedeli toplamı yaklaşık 2,4 milyon TL olarak gerçekleşmiştir<sup>134</sup>.

Çalışma konusunu oluşturan dönemdeki üretim ve ihracatı toplu olarak değerlendirecek olursak; 1946’da farklı maden gruplarından FOB satış değeri yaklaşık 99 milyon TL olan 5 milyon tonun üzerinde maden üretimi gerçekleşirken 1947’de önceki yıla göre artarak FOB satış değeri yaklaşık 118 milyon TL olan 6,3 milyon tonun üzerinde maden üretimi gerçekleşmiştir<sup>135</sup>. Cumhuriyet döneminde toplam ihraç edilen ürünlerin içerisinde madencilik ürünlerinin oranı, 1923’te %5,1, 1939’da %7 ve 1950’de 15 milyon dolar ile %5,6 olarak gerçekleşmiştir<sup>136</sup>.

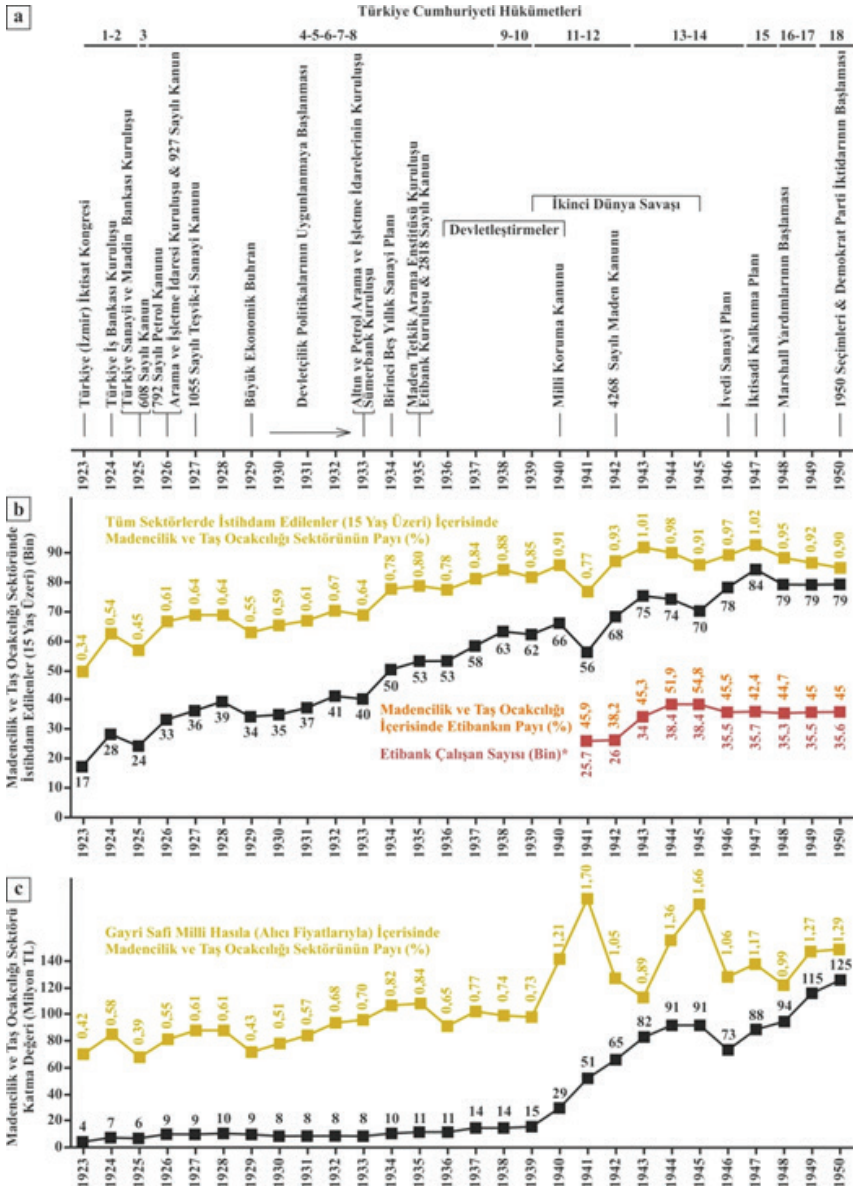
Son olarak Şekil 3’te Cumhuriyet’in kuruluşundan 1950’lere kadar geçen dönemde madencilik sektörünü doğrudan ve/veya dolaylı olarak ilgilendiren olaylar, madencilik sektöründe çalışan sayısı ve gayrisafı millî hasıla içerisinde sektörün payı şematik olarak sunulmuştur.

<sup>134</sup> Yurtoğlu, a.g.e., s.140.

<sup>135</sup> **TBMM Zabıt Ceridesi**, 8. Dönem, 4. Yasama Yılı, 48. Birleşim, Cilt 16, 21.02.1949, s.128-129.

<sup>136</sup> Ercan Dülgeroğlu, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’nin Sanayileşmesi”, **Uludağ Üniversitesi İktisat ve İdari Bilimler Dergisi**, IV, 2, 1983, s.100; **T.C. Kalkınma Bakanlığı**, “Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2014)”, Temmuz 2015, s.97.

**Şekil 3.** 1923-1950 arasındaki dönemde; **a)** madenciliği ilgilendiren önemli gelişmelerin şematik gösterimi, **b)** madencilik ve taş ocaklığı sektöründe istihdam edilen kişi sayısı (15 yaş üzeri; Bin düzeyinde) ve bunun tüm sektörlerdeki oranı (%), **c)** madencilik ve taş ocaklığı sektörü katma değeri (Milyon TL) ve bunun gayrisafi millî hasıla (alıcı fiyatlarıyla) içerisindeki payı (%)<sup>137</sup>.



Cumhuriyet'in kuruluşundan 1950'lere kadar geçen dönemde madencilik doğrudan ve/veya dolaylı olarak ilgilendiren kanunlar, planlar, kurum ve kuruluşların tesisi gibi birçok önemli olay gerçekleşmiştir (Şekil 3a). Tüm bu olaylar doğrudan veya dolaylı olarak madencilikteki üretim, ihracat, istihdam ve katma değer gibi unsurları etkilemiştir (Şekil 3b ve 3c). 1923-1938 arasındaki dönemde madencilik ve taş ocakçılığı sektöründe istihdam edilen (15 yaş üzeri) kişi sayısı genel olarak artış eğiliminde 17 bin'den 63 bin kişi'ye ulaşmış, tüm sektörler içerisindeki oranı ise 1938'de % 0,88 olarak gerçekleşmiştir. 1938'e göre 1939'da istihdam edilen kişi sayısında bir azalış gözlenirse de Millî Korunma Kanunu'nun etkisiyle 66 bin kişi ile tüm sektörler içerisindeki oranı % 0,91'e ulaşmıştır. Bu oran sonraki yıllarda inişli-çıkışlı olarak % 0,77 ile % 1,02 arasında gerçekleşmiştir. Sektörde 1923'ten 1938'e kadar yıllık ortalama 40 bin kişi istihdam edilirken 1939'dan 1950'ye kadar olan dönemde yıllık ortalama 72,5 bin kişi istihdam edilmiştir. 1941'de Etibank'ın işçi sayısının madencilik ve taş ocakçılığı sektöründe istihdam edilen kişiler içerisindeki payı % 45,9 iken sonraki yıllarda bu oran % 38,2 ile % 54,8 arasında değişmiş ve 1950'de % 45 seviyesinde olmuştur.

Gayrisafî millî hasıla (GSMH) içerisinde madencilik ve taş ocakçılığı sektörünün payı 1923-1938 arasında 4 ile 14 milyon TL arasında değişen miktarlarda % 0,39-0,84 arasında ve ortalama % 0,62 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran artış göstererek 1939-1950'yi kapsayan dönemde 15 ile 125 milyon TL arasında değişen miktarlarda % 0,73-1,70 arasında ve ortalama % 1,2 olmuştur. Madencilik ve taş ocakçılığı sektörünün GSMH içerisindeki oranı 1939'dan 1941'e doğru artmış (% 0,73'ten % 1,7'ye), savaşın etkilerinin arttığı ve sektörü üretim ve ihracat açısından zorladığı 1942 ve 1943 yıllarında ise düşerek sırasıyla % 1,05 ve % 0,89 olarak gerçekleşmiştir. Savaşın son yıllarında 1944 (% 1,36) ve 1945'te (% 1,66) artışa geçse de, sonraki yıllarda azalmış ve dönem sonunda 1950'de 125 milyon TL ile % 1,29 olmuştur<sup>137</sup>.

<sup>137</sup> Şekil 3'teki veriler şu kaynaklardan derlenmiştir: Demir, a.g.e., s. 103-117 ve 137; Terzi, a.g.m., s.127-149; A.g.m., MTA, 1954-1955, s.117-125; "Mining Activities in Turkey During 1959", **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 54, 1960, s.72-78; "Mining Activities in Turkey During 1960", **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 56, 1961, s.99-103; "Mining Activities in Turkey", **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 61, 1963, s.60-63; "Mining Activities in Turkey", **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 62, 1964, s.152-155; Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), İstatistik Göstergeler, 1923-2013, Aralık 2014, s.132, 642-643 ve 651-652.



## SONUÇ

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatından sonra Cumhurbaşkanı İsmet İnönü Dönemi'nin ilk hükûmeti olan II. Celal Bayar Hükûmeti Dönemi 75 gün kadar kısa sürmüş, daha sonra bu görev Refik Saydam'a verilmiştir. Refik Saydam hükûmetleri döneminde önceki dönemlerde temeli atılan ve kuruluşuna başlanan işletme ve fabrikaların kuruluşları tamamlanmış ve devletleştirme çalışmalarına devam edilmiştir. Bu dönemdeki madencilik politikalarının Cumhuriyet'in ilk on beş yıllık sürecine büyük ölçüde benzer olarak sürdüğü, öncelikle iç kaynaklardan yararlanma stratejisinin devam ettiği ve ayrıca ekonomide özellikle bütçe dengesinin sağlanması ve ülkenin döviz ihtiyacının karşılanması hususunda madencilığe önem verildiği söylenebilir. Ancak bu dönemde İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği olağanüstü durumların sonucunda madencilik politikasında önceki döneme göre bazı uygulama farklılıklarının olduğunu da göz ardı etmemek gerekmektedir. Özellikle savaş sırasında çıkarılan Millî Korunma Kanunu ile Hükûmet, madencilik alanında işletme faaliyetlerinden madene el koyabilmeye kadar geniş yetkilere sahip olmuştur.

Bu hükûmet dönemlerinin başlangıç yıllarına denk gelen ve savaşın etkilerinin ülkede tam olarak hissedilmediği 1939'da MTA tarafından maden aramalarına yönelik hazırlanan rapor sayısında ve devlet kurumları tarafından işletmesi yapılan madenlerin üretim miktarlarında önceki dönemlere göre artış yaşanmıştır. Yine aynı yıl madencilik ürünlerinin toplam ihraç edilen ürünlerin içerisindeki oranı 1923-1950 arasındaki dönem içerisindeki en yüksek seviyede gerçekleşmiştir. Bununla birlikte madencilik sektöründeki istihdam edilenler sayısı dalgalı bir eğilim sergilerken 1942'de o döneme kadarki en yüksek sayıya ulaşmıştır. Bu dönem içerisinde 1941'de madencilik ve taş ocaklığı sektörünün millî gelirdeki oranı 1923-1950 arasındaki dönem içerisindeki en yüksek seviyede gerçekleşmiştir.

Şükrü Saraçoğlu hükûmetlerinin ilk zamanlarında savaşın getirdiği olumsuzlukların en aza indirilmesi ve uygulanan tedbirlerin kararlılıkla yerine getirilmesi sürdürülürken madencilik ilgili önemli bir gelişme kaydedilmemiştir. Ancak sonraki yıllarda II. Şükrü Saraçoğlu Hükûmet Programı'nda vurgulanan madencilikle ilgili hususların uygulanmaya çalışıldığını görmekteyiz. Bu dönemde kurumsallaşma faaliyetlerine hızla devam eden Etibank'ın çalışmalarını daha rahat gerçekleştirebilmesi için itibari sermayesi arttırılmıştır. Bununla birlikte Sümerbank ve MTA'nın çalışmaları için ayrılan kaynaklar da arttırılmıştır. Ayrıca bu hükûmet döneminde her ne kadar uygulanma fırsatı

bulmasa da devletçi karaktere sahip “1946 İvedi Sanayi Planı” uygulanacak bir plan olarak kabul edilmiştir.

Şükrü Saraçoğlu hükûmetleri dönemi madencilik çalışmalarında, önceki dönemlere paralel olarak devlet öncülüğündeki politikaların uygulandığını ifade etmek mümkündür. Bu dönemin başlangıç yıllarında savaşın etkileri tüm sektörlerde olduğu gibi madencilikte de oldukça hissedilmiştir. Bu dönemde MTA tarafından maden aramalarına yönelik hazırlanan rapor sayısı önceki döneme göre bir azalış sergilese de belirli bir seviyede kalmıştır. Tüm olumsuzluklara rağmen sağlanan destekler ile Etibank kontrolündeki madenlerin büyük çoğunluğunda üretim artışı gerçekleşmiştir. Bu dönem içerisinde madencilik sektöründeki istihdam bir önceki döneme göre yüksek seyretmiş, madencilik ve taş ocakçılığı sektörünün millî gelirdeki oranı ise dalgalı bir eğilim sergilemiştir.

Recep Peker Hükûmeti Programı’nda önceki dönemlerden farklı olarak devlet işletmelerinin özel sektörün başarılı olacağı alanlarda gelişiminin önlenmesi için tedbirler alınacağı ve devlet işletmeleri kadar özel girişimciliğe de önem verilmesi amaçlanmıştır. Bu dönemde sonraki dönemlerde uygulanacak ekonomi politikaları için temel bir belge niteliğinde olan ve özel sektöre faaliyet göstermek isteyeceği alanlarda serbestlik tanıyan Türkiye İktisadi Kalkınma Planı hazırlanmıştır. Ayrıca ülkede yaşanan ekonomik zorlukların aşılabilmesi için dış yardıma başvurma yolu tercih edilmiş, Marshall Planı uygulanmaya başlamıştır. Yaklaşık 13 ay süren bu hükûmet döneminde özetle dış yardımın gelmesi sağlanmış, diğer sektörlerde olduğu gibi madencilikte de özel girişimcilerin desteklenmesi düşünülmüştür. Böylece bu döneme kadar uygulanan madencilik politikalarında önemli ve köklü bir değişimin ilk adımları atılmıştır.

Yaklaşık 16 ay süren Hasan Saka hükûmetleri döneminde, madencilikte makineleşme çalışmalarına hız verilmiş olup bu çalışmalar için gerekli yatırım ise Marshall kredilerinden sağlanmıştır. Bu döneme kadar hükûmet programlarında yer almayan ve yatırım yapması düşünülmeyen yabancı sermayenin de her türlü girişim için teşvik edilmesi planlanmıştır. Tek Parti Dönemi’nin son hükûmetini kuran Şemsettin Günaltay döneminde ise madencilikte makineleşme çalışmaları sürdürülmüş, özel girişimcilerin desteklenmesi, yabancı sermaye ve dış yardımlardan mümkün olduğunca yararlanma yoluna gidilmiştir. Bu dönemde linyit kullanımını artmış, tecrübe mahiyetinde petrol üretimi gerçekleştirilmiş, Etibank’ın her yıl sermayesine mahsuben verilen miktar ise arttırılmıştır.

Recep Peker, Hasan Saka ve Şemsettin Günaltay hükûmetleri döneminde uygulanan politikaların bir sonucu olarak özel girişimcilere verilen maden arama ve işletme ruhsat sayıları önceki dönemlere göre artmıştır. Dış yardımların madencilik sektöründe kullanılmaya başlandığı dönemde özel girişimcilere ait madenlerdeki üretim miktarlarında artış göze çarpmaktadır. Benzer şekilde Etibank'a sağlanan iç ve dış yardımlar ile de bu kurumun maden üretim miktarlarında artış gerçekleşmiştir. Bu dönem içerisinde 1947'ye göre sonraki yıllarda madencilik sektöründeki istihdam edilenlerin sayısı azalmış, madencilik ve taş ocakçılığı sektörünün millî gelirdeki oranı ise dalgalı bir eğilim sergilemiştir.

Son söz olarak İkinci Dünya Savaşı öncesi-sırasında ve sonrasında dönemlerde gelişen iç ve dış olaylar dönem hükûmetlerin madencilik politikalarını doğrudan etkilemiştir. Savaş öncesi-sırasında madencilik alanında büyük ölçüde Cumhuriyet'in ilk yıllarında uygulanan politikalara benzer bir yaklaşım sergilenirken devlet öncülüğündeki madencilik çalışmalarına devam edilmiştir. Savaşın bitişiyle önceki dönemlerden farklı olarak dış yardım, yerli ve yabancı özel girişimcilerin teşvik edilmesi ve desteklenmesi yoluyla madencilik faaliyetlerinin geliştirilmesi düşünülmüştür.

**İntihal Taraması**  
**Plagiarism Detection**

Bu makale intihal taramasından geçirildi. (<https://intihal.net/>) | *This paper was checked for plagiarism. (<https://intihal.net/>)*

**Etik Beyan**  
**Ethical Statement**

Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. | *There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.*

**Açık Erişim Lisansı**  
**Open Access License**

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. | *This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License*

**KAYNAKÇA**

“1951 Yılında Türkiye’de Madencilik Faaliyeti”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 42-43, 1952a, s.8-25.

Albayrak, Mustafa, “Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası’nın Hazırladığı İlk Raporun (1951) Demokrat Parti Hükümetlerinin Politikalarına Etkileri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C 20, S 58, Ankara 2004, s.129-167.

Aysan, Mustafa A., “Atatürk’ün Ekonomik Görüşü: Devletçilik”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C 2, S 6, Ankara 1986, s.617-644.

**Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları**, TBMM, TBMM Basımevi, Cilt 3, Ankara 2014.

Çeliker, İlhan, “II. Celal Bayar Hükümeti Döneminde TBMM Çalışmalarının Muhtevası (11 Kasım 1938 – 25 Ocak 1939)”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 6, 78, Eylül 2018, s.436-460.

Demir, Özkan, **Cumhuriyet Dönemi Madencilik Politikaları ve Etibank’ın Rolü**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ 2017.

Dülgeroğlu, Ercan, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’nin Sanayileşmesi”, **Uludağ Üniversitesi İktisat ve İdari Bilimler Dergisi**, IV, 2, 1983, s.93-102.

Engin, Tandoğan, Özkan, Yusuf Ziya, “MTA’nın Maden Arama Tarihçesi (1935-2002)”, Ankara 2005, s.17-33.

Eşiyok, B. Ali, “Sanayi planlarından 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı’na: Bir Dönüşümün Kısa Bir Öyküsü”, **Memleket Siyaset Yönetim**, 4, 11, 2009, s.86-131.

İleri, Turgut, **Türkiye Cumhuriyeti’nin Madencilik Politikaları (1923-1960)**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun 2009.

İleri, Turgut, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Türkiye’de Madencilik’in Genel Durumu ve Atatürk’ün Madencilikle İlgili Düşünceleri”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, 19, 1, 2011, s.287-296.

Karavar, Hilal, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Madencilik’in Durumu (1939-1945)”, **MT Bilimsel Yer Altı Kaynakları Dergisi**, 18, 2020, s.27-41.

Kartalkanat, Ahmet, “Cumhuriyet Döneminde Madencilüğümüzün Gelişimi ve Türkiye Madencilik Politikası”, **Jeoloji Mühendisliği Dergisi**, 38, 1991, s.51-67.

Kartalkanat, Ahmet, “Osmanlılarda Madencilikle İlgili Yasal Düzenlemeler ve Madencilik Politikası”, **Jeoloji Mühendisliği Dergisi**, 36, 1990, s.65-71.

Koyuncu, Emel, “Atatürk’ün Ekonomi Mucizesi”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C 15, S 44, Ankara 1999, s.771-776.

Lokman, Kemal, “Türkiye Petrol Sondajları”, **Maden Tetkik Arama Dergisi**, 61, 1963, s.62-74.

Lokman, Kemal, “Türkiye’de Petrol Arama Amacıyla Yapılan Jeolojik Etütler”, **Maden Tetkik Arama Dergisi**, 72, 1969, s.219-246.

“Maden Durumumuz: Türkiye Madencilığı’nin 1950 Yılı Bilançosu”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 41, 1951, s.5-16.

“Maden Durumumuz: Türkiye Madencilığı’nin 1951 Yılı Bilançosu”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 42-43, 1952b, s.5-7.

“Maden Teknisyen ve Başçavuş Okullarının Çalışmalarına Kısa Bir Bakış”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, 34, 1945a, s.307-316.

**Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü (MTA) Derleme Raporları**, <https://www.mta.gov.tr/v3.0/hizmetler/derleme-ara> (1923-1950 Yılları Arası), Erişim Tarihi: 11.04.2023.

“Mining Activities in Turkey”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 61, 1963, s.57-73.

“Mining Activities in Turkey”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 62, 1964, s.147-161.

“Mining Activities in Turkey During 1959”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 54, 1960, s.72-81.

“Mining Activities in Turkey During 1960”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 56, 1961, s.99-105.

“M.T.A. Enstitüsü Altıncı Çalışma Yılıının Teknik Bilançosu”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 25, 1941b, s.465-471.

“M.T.A. Enstitüsünün Beş Yıllık Teknik Blaçosu”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 21, 1940a, s.488-512.

“M.T.A. Enstitüsünün Dokuzuncu Çalışma Yılıının Teknik Bilançosu”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 32, 1944, s.173-179.

“M.T.A. Enstitüsünün On Yıllık Faaliyetine Kısaca Bir Bakış”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 34, 1945c, s. 295-307.

“M.T.A. Enstitüsünün Sekizinci Çalışma Yılıının Teknik Bilançosu”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 30, 1943a, s. 185-191.

“M.T.A. Enstitüsü Üçüncü Çalışma Yılıının Teknik Blançosu”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 17, 1939, s. 34-41.

Saylam, Ayşegül, “Atatürk Dönemi 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı Yıllarında İktisat Vekâleti (21.01.1928-31.12. 1938)”, **Yasama Dergisi**, 41, Ocak-Haziran 2020, s.237-273.

Soykan, Fusun, Mutluer, Mustafa, “Türkiye’de Madencilik ve Maden Yataklarının Coğrafi Dağılışı”, **Ege Coğrafya Dergisi**, 8, İzmir 1995, s.37-56.

Polatoğlu, Mehmed Gökhan, “İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1938-1942)”, **Atatürk Dergisi**, 6, 1, 2017, s.55-87.

Tamzok, Nejat, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Döneminden Çok Partili Döneme Madencilik Politikaları, 1861-1948”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 63, 4, 2008, s.179-204.

Tamzok, Nejat, “Türkiye Madencilik Sektöründe Yapısal Dönüşüm ve Sonuçları”, **Türkiye 19. Uluslararası Madencilik Kongresi ve Fuarı**, IMCET 2005, İzmir, s.5-20.

**T.C. Kalkınma Bakanlığı**, “Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2014)”, Temmuz 2015, 300 s.

**T.C. Resmî Gazete**, 27.05.1933, Sayı: 2411.

**T.C. Resmî Gazete**, 22.05.1935, Sayı: 3035.

**T.C. Resmî Gazete**, 07.06.1939, Sayı: 4234.

**T.C. Resmî Gazete**, 26.01.1940, Sayı: 4417.

**T.C. Resmî Gazete**, 05.06.1940, Sayı: 4527.

**T.C. Resmî Gazete**, 23.06.1942, Sayı: 5139.

**T.C. Resmî Gazete**, 16.02.1950, Sayı: 7434.

**T.C. Ticaret Bakanlığı**, <https://ticaret.gov.tr/kurumsal/tarihce>, Erişim Tarihi: 11.04.2023.

**TBMM Zabıt Ceridesi**, 5. Dönem, 5. Yasama Yılı, 28. Birleşim, Cilt 29, 27.01.1939.

**TBMM Zabıt Ceridesi**, 6. Dönem, 1. Yasama Yılı, 2. Birleşim, Cilt 1, 10.04.1939.

**TBMM Zabıt Ceridesi**, 6. Dönem, 1. Yasama Yılı, 14. Birleşim, Cilt 2, 22.05.1939.

**TBMM Zabıt Ceridesi**, 6. Dönem, 1. Yasama Yılı, 23. Birleşim, Cilt 3, 07.06.1939.

**TBMM Zabıt Ceridesi**, 6. Dönem, 1. Yasama Yılı, 39. Birleşim, Cilt 5, 11.09.1939.

**TBMM Zabıt Ceridesi**, 6. Dönem, 3. Yasama Yılı, 1. Birleşim, Cilt 14, 01.11.1940.

**TBMM Zabıt Ceridesi**, 6. Dönem, 4. Yasama Yılı, 1. Birleşim, Cilt 21, 01.11.1941.

**TBMM Zabıt Ceridesi**, 6. Dönem, 4. Yasama Yılı, 77. Birleşim, Cilt 27, 05.08.1942.

**TBMM Zabıt Ceridesi**, 7. Dönem, 1. Yasama Yılı, 3. Birleşim, Cilt 1, 17.03.1943.

**TBMM Zabıt Ceridesi**, 7. Dönem, 1. Yasama Yılı, 26. Birleşim, Cilt 2, 24.05.1943.

**TBMM Zabıt Ceridesi**, 7. Dönem, 4. Yasama Yılı, 29. Birleşim, Cilt 21, 28.01.1946.

**TBMM Zabıt Ceridesi**, 8. Dönem, 1. Yasama Yılı, 3. Birleşim, Cilt 1, 14.08.1946.

**TBMM Zabıt Ceridesi**, 8. Dönem, 2. Yasama Yılı, 24. Birleşim, Cilt 3, 26.12.1946.

**TBMM Zabıt Ceridesi**, 8. Dönem, 2. Yasama Yılı, 85. Birleşim, Cilt 6, 13.10.1947.

**TBMM Zabıt Ceridesi**, 8. Dönem, 3. Yasama Yılı, 23. Birleşim, Cilt 8, 26.12.1947.

**TBMM Zabıt Ceridesi**, 8. Dönem, 3. Yasama Yılı, 73. Birleşim, Cilt 12, 18.06.1948.

**TBMM Zabıt Ceridesi**, 8. Dönem, 4. Yasama Yılı, 1. Birleşim, Cilt 13, 01.11.1948.

**TBMM Zabıt Ceridesi**, 8. Dönem, 4. Yasama Yılı, 33. Birleşim, Cilt 15, 17.01.1949.

**TBMM Zabıt Ceridesi**, 8. Dönem, 4. Yasama Yılı, 36. Birleşim, Cilt 15, 24.01.1949.

**TBMM Zabıt Ceridesi**, 8. Dönem, 4. Yasama Yılı, 48. Birleşim, Cilt 16, 21.02.1949.

**TBMM Zabıt Ceridesi**, 8. Dönem, 5. Yasama Yılı, 1. Birleşim, Cilt 21, 01.11.1949.

**TBMM Zabıt Ceridesi**, 8. Dönem, 5. Yasama Yılı, 45. Birleşim, Cilt 24, 13.02.1950.

Terzi, Mustafa Haydar, “Mustafa Kemal Atatürk Dönemi Türkiye Madenciliği”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C 37, S 104, Ankara 2021, s.115-172.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), **İstatistik Göstergeler, 1923-2013**, Aralık 2014.

“Türkiye Madencilik Faaliyeti”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 44-45, 1953, s.1-11.

“Türkiye Madencilik Faaliyeti”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 46-47, 1954-1955, s.115-132.

“Türkiye ve Krom”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 3, 1936, s.23-36.

“**Türkiye Yer Altı Kaynakları (İllere Göre)**”, Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, Yer Bilimleri ve Kültür Serisi-5, Ankara 2009.

Üge, Gülçer, **Türkiye Ekonomisi ve Bütçe Analizi (1923-1950)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

“Umumi Maden Durumu: Madenciliğimizin 17 Yıllık Bilançosu”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 21, 1940b, s.451-469.



“Umumi Maden Durumu: Madencilüğimizin 18 Yıllık Bilançosu”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 25, 1941a, s.423-442.

“Umumi Maden Durumu: Madencilüğimizin 20 Yıllık Bilançosu ve 1943 Yılı'nın İlk 6 Ayındaki Durumu”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 30, 1943b, s.171-184.

“Umumi Maden Durumu: Saltanatın Son ve Cumhuriyetin İlk 22 Yılında Türk Madenciligi”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 34, 1945b, s.246-286.

“Umumi Maden Durumu: Türkiye Madencilüğünün 1945 Bilançosu”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 35, 1946a, s.5-15.

“Umumi Maden Durumu: Türkiye Madencilüğünün 1946 Bilançosu”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 37, 1947, s.5-15.

“Umumi Maden Durumu: Türkiye Madencilüğünün 1947 Bilançosu”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 38, 1948, s.5-14.

“Umumi Maden Durumu: Türkiye Madencilüğünün 1948 Bilançosu”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 39, 1949, s.5-6.

“Umumi Maden Durumu: Türkiye Madencilüğünün 1949 Bilançosu”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 40, 1950, s.5-11.

“Umumi Maden Durumu: Türkiye Madencilüğüne Genel Bakış”, **Maden Tetkik ve Arama Dergisi**, MTA, 36, 1946b, s.193-194.

Yurtoğlu, Nadir, **Cumhuriyet Türkiye'sinde Maden İşletmeciliği ve Maden Politikaları (1923-1960)**, Siyasal Kitabevi, Ankara 2019.

